

ČLOVEK, KI JE OPOZORIL TITA

KOROŠKI BOREC, PILOT, GENERAL – 1. KOMANDANT
LETALSTVA NOVJ, AMBASADOR

FRANCE PIRC (1899–1954)

IZ ŽIMARIC, OBČINA SODRAŽICA

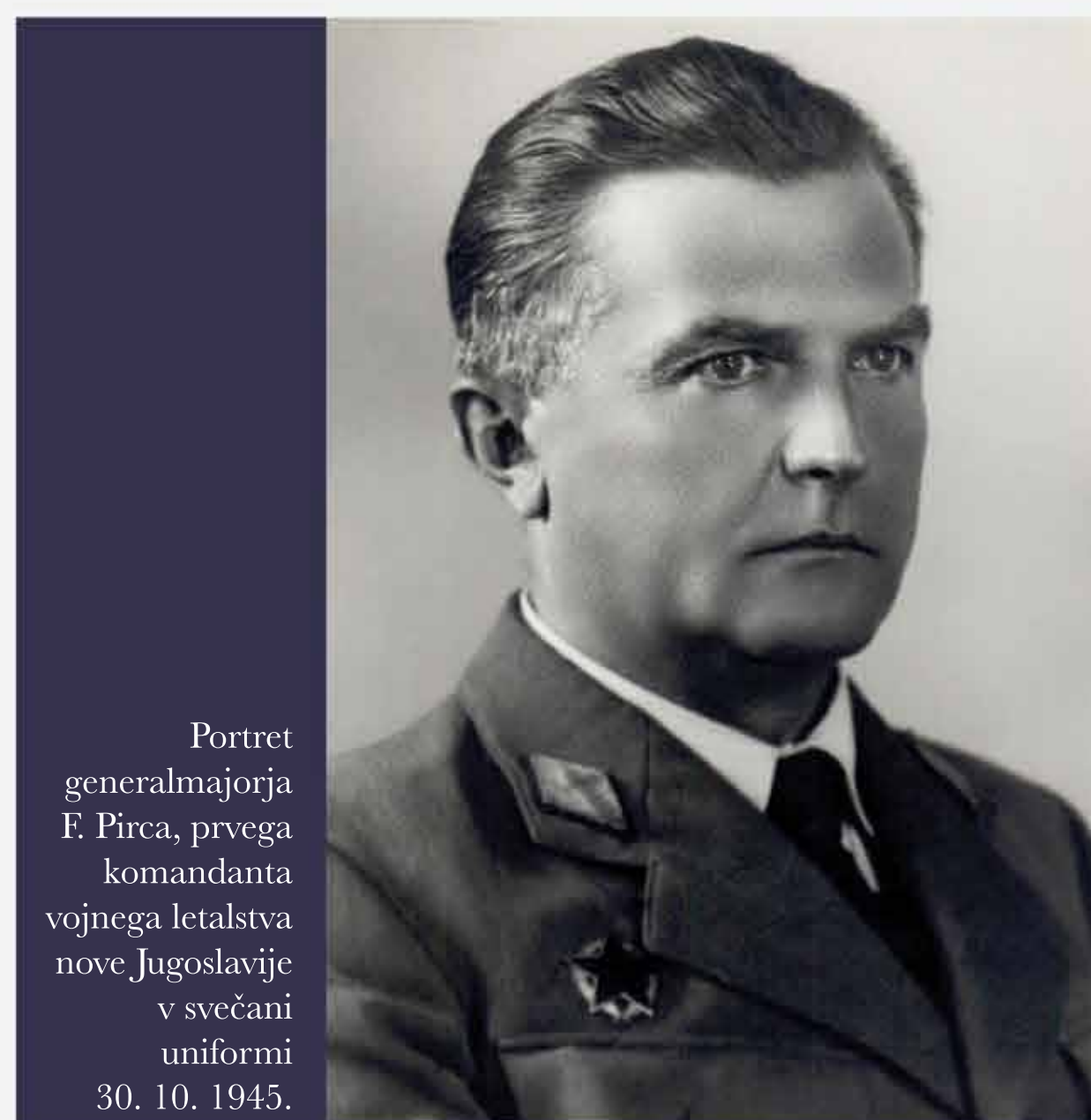

FRANCE FRANJO PIRC

France Franjo Pirc (v matični knjigi rojstva Franc Pirc) je bil rojen 22. januarja 1899, umrl je 22. junija 1954. Bil je slovenski častnik, vojaški pilot, diplomat, generalmajor letalstva. Rodil se je v Žimaricah pri Sodražici v kmečki družini, očetu Francetu in materi Francki (rojeni Lovrenčič), po domače pri »Zverinovich«.

Med 1. svetovno vojno je bil vpoklican v avstroogrsko vojsko, verjetno leta 1916, ko je dopolnil 17 let. Tam je končal častniško šolo in dobil čin četovodje (nem. Zugführer).

Proti koncu 1. vojne je s svojo enoto, ki se ni razorožila, najprej korakal proti Gorici, nato pa v Ljubljano. Na Štajerskem je kot koroški borec sodeloval v bojih za severno mejo. Nato je za kratek čas slekel vojaško suknjo in nadaljeval šolanje.

Portret generalmajorja F. Pirca, prvega komandanta vojnega letalstva nove Jugoslavije v svečani uniformi 30. 10. 1945.

V Kraljevini SHS, poznejši Kraljevini Jugoslaviji, je bil France Pirc leta 1919 sprejet v vojaško službo s činom podporočnika. Tam je opravil izvidniško, pilotsko in lovsko šolo, vojaško akademijo ter generalštabni tečaj.

Pred drugo svetovno vojno je bil France Pirc na dolžnosti komandanta 2. lovskega polka jugoslovanskega vojnega letalstva s sedežem v Kragujevcu.

Nekaj dni po napadu na Jugoslavijo je iz Kragujevca preletel v Zemun, kjer so ga zajeli in zaprli Nemci. Ti so mu kot vojnemu ujetniku ponudili ujetništvo v Nemčiji ali službo v Neodvisni državi Hrvatski (NDH). Priključil se je vojnemu letalstvu, kjer je bil med letoma 1941 in 1943 vodja letalskega šolskega polka letalstva NDH.

Od leta 1941 je sodeloval z narodnoosvobodilnim gibanjem. 21. oktobra 1943 je z lahkim letalom Avia FL-3 odletel na osvobojeno ozemlje pri Bugojnu. Zaradi tega so mu ustaši pobili vse člane ožje družine – ženo in komaj rojeno hčerko.

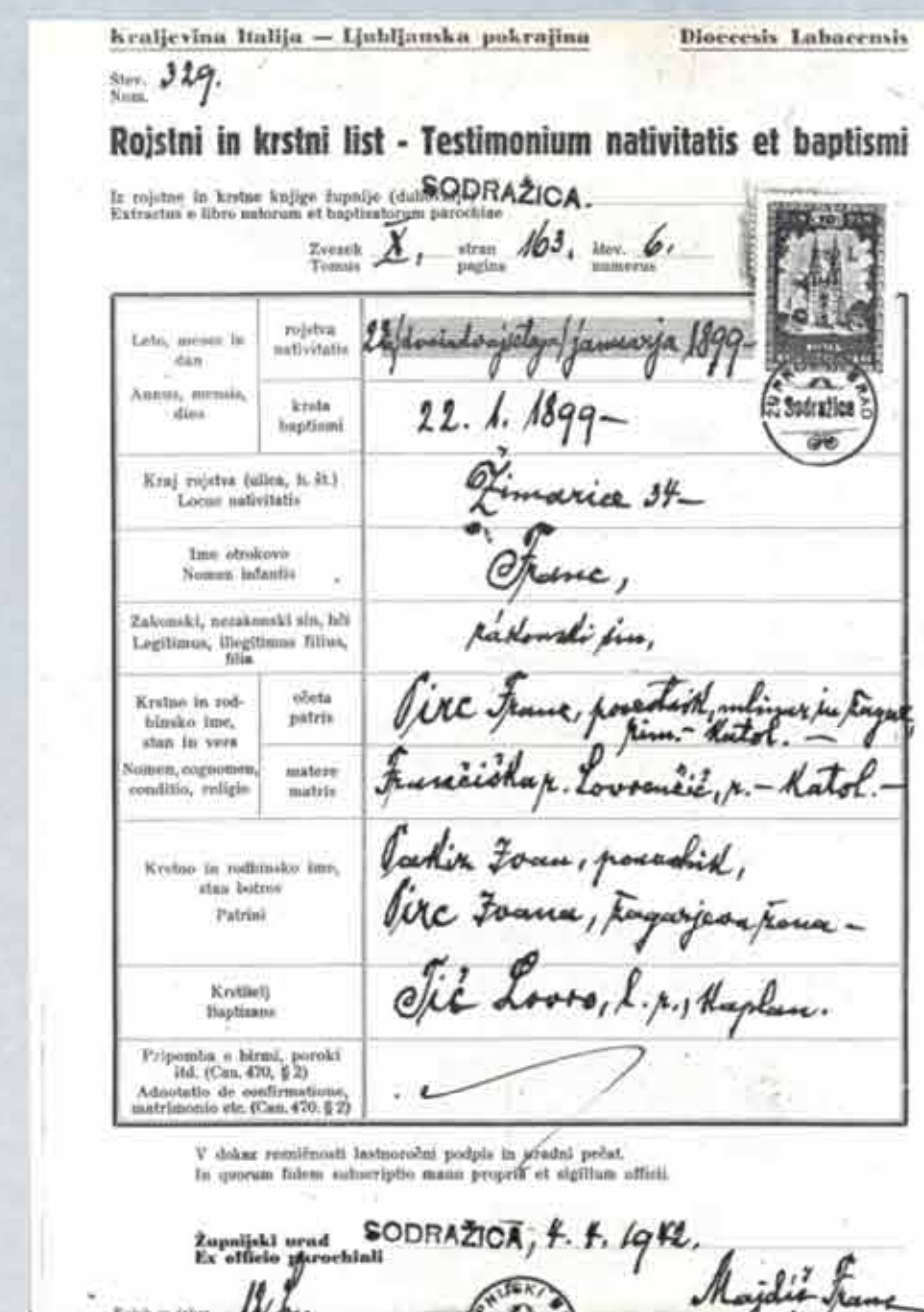
Čin partizanskega polkovnika so Pircu priznali leta 1943, v čin partizanskega generalmajorja je napredoval 1. septembra 1944.

Kmalu po preletu na osvobojeno ozemlje je bil na zahtevo Tita napoten v VŠ in takoj postal načelnik oddelka za letalstvo pri Vrhovnem štabu Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (VŠ NOV in POJ). Imel je pomembno vlogo pri nastajanju letalskih sil kot novega rodu NOV in POJ. Kot pooblaščenec VŠ in maršala Tita je sodeloval in imel odločilno vlogo pri pogajanjih z Britanci o formiranju 1. in 2. lovske eskadrilje NOV ter šolanju in prestopu jugoslovanskih pilotov, ki so do tedaj leteli v enotah RAF (Royal Air Force – Kraljevo vojno letalstvo), v enote NOV.

Od 29. oktobra 1944 do 9. avgusta 1945 je bil prvi komandant Vojnega letalstva NOVJ in Jugoslovanske armade (JA). Od 9. avgusta 1945 do 1. oktobra 1946 je bil komandant Vojnega letalstva in protizračne obrambe Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ).

Od leta 1947 do 1949 je bil jugoslovanski veleposlanik v Argentini. 22. 10. 1949 je maršalu Titu poslal »Memorandum«, v katerem je ostro kritiziral politiko vlade in partije, njuna ravnanja in posebej odnos do kmetov. Naslednji dan je bil odpoklican. Po odpoklicu je tam za kratek čas ostal kot emigrant. Kasneje se je vrnil in živel v Beogradu.

Umrl je 22. junija 1954 v vojaški bolnišnici v Ljubljani. Vzrok smrti ostaja nepojasnen. Pokopan je v Sodražici, kjer na nagrobniku piše »sin FRANCE general aviacije«.

Kopija rojstnega in krstnega lista, ki ga je izdal župnijski urad Sodražica 4. aprila 1942 na obrazcu, ki so ga pripravile italjanske okupacijske oblasti – Kraljevina Italija – Ljubljanska pokrajina. Obrazec je izpolnil in podpisal Franc Majdič, tedanji župnik v Sodražici.

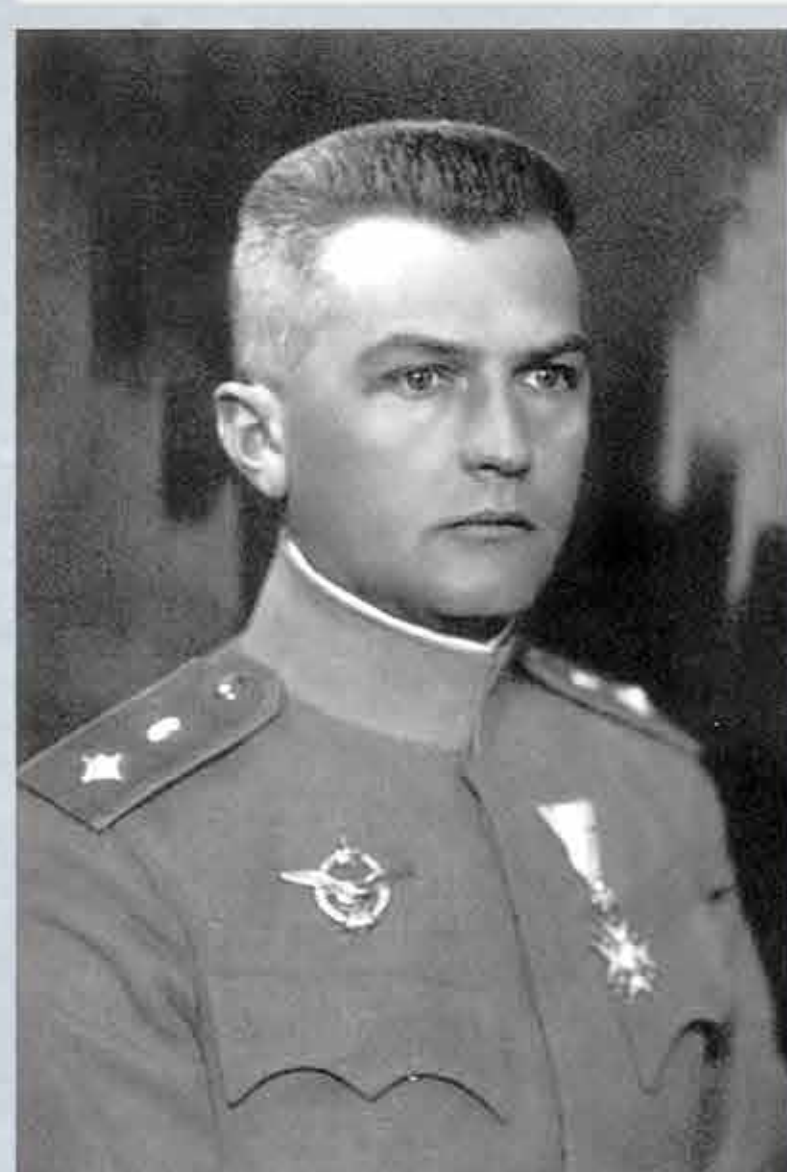

Desno: Portret mladega pilota F. Pirca v pilotski obleki. Slika je nastala decembra leta 1928, kar je razvidno s hrbtne strani slike. Takrat je že imel čin kapetana 1. razreda pilota lovca.

Levo: Zadnja stran slike mladega pilota F. Pirca.

Portret F. Pirca kot mladega kapetana 1. razreda v Kraljevini Jugoslaviji.

Portret F. Pirca kot letalskega majorja v Kraljevini Jugoslaviji. Na desni strani prsi ima letalski znak, na levi pa odlikovanje sv. Save.

Komandant jugoslovanskega vojnega letalstva – generalmajor F. Pirc v pilotski obleki. Fotografija je nastala leta 1945 ali 1946.

Portret F. Pirca v civilni obleki. Fotografija je verjetno iz let po 2. vojni.

Portret F. Pirca pred letalom Sveti Džorđe, ki je bilo prvo civilno letalo, registrirano v Kraljevini Jugoslaviji. Letalo je preizkušal in povečini pilotiral F. Pirc. Fotografija je nastala med letoma 1927 in 1929.

ZVERINOVI IZ ŽIMARIC – SODRAŽICA

Kdaj so se Pirci ustalili v Žimaricah, ni podatka. Po eni različici naj bi prišli v ta kraj v 16. stoletju, iz brežiškega konca, ko so se umikali pred Turki, po drugi so prišli precej pozneje s Krasa. Vsekakor so se tu ustalili in si ustvarili dom, v cerkvenih knjigah jim sledimo že od 18. stoletja dalje.

Prvi znani Pirc v Žimaricah na naslovu hišne številke 34 je bil Andrej, nato je posest prevzel sin Janez. Janezov naslednik je bil najmlajši sin Gregor, ki je domačijo očitno prenovil – o tem nam priča tudi letnica, vklesana na kamniti prekladi vhodnih vrat, okrašena z monogramom Gregorja Pirca: 18GP82.

Ob domači hiši so imeli Zverinovi mlin, ki je deloval vse do 60. let prejšnjega stoletja na drugi strani potoka; nasproti mlina so imeli tudi žago – venecijanko. Žaga je s posodobitvami pa tudi prekinitvami delovala do nedavnega. Vse to jim je prinašalo denar in zagotavljalo določen status.

Gregor Pirc se je poročil z Lavričevo iz Nove vasi. Imela sta šest otrok: dva sinova in štiri hčere. Njihova mati je umrla mlada, ovdoveli Gregor se je drugič poročil in imel z drugo ženo še eno hčerko. Tudi on je zapustil posest svojemu mlajšemu sinu iz prvega zakona Francetu. Ta se je poročil z mlado, komaj 18-letno Frančiško Lovrenčič iz Oplence nad Sodražico.

France je nadaljeval družinsko tradicijo, bil je kmet, žagar in mlinar, aktiven je bil v vaškem gasilskem društvu, dolga leta je bil tudi njegov načelnik. S Frančiško sta povila 11 otrok, edina punčka je umrla stara komaj leto dni, ostalo pa je deset fantov. Najstarejši, rojen 22. januarja 1899, je sicer nosil očetovo ime, a ni ostal na domačiji, pač pa je svoje življenje posvetil vojaškemu letalstvu.

10 BRATOV PIRC

Zbrane na rodnem domu, najbrž so bili tedaj prvič in zadnjič vsi skupaj, jih je najstarejši, sin France, oficir kraljeve vojske, postrojil pred vrati domačega skednja in nastala je pričujoča zgodovinska fotografija desetih bratov PIRC – Zverinov, Žimarice 18 (tedaj 34), ob smrti očeta Franca Pirca (5. 10. 1875–21. 2. 1932).

Bratje Pirc pred domačim skednjem ob smrti očeta Franca Pirca, 21. 2. 1932.

Od leve proti desni, po starosti (v prvem oklepaju je letnica rojstva in smrti, v drugem oklepaju so navedena imena njihovih otrok) stojijo:

1. France (1899–1954), tedaj je imel čin kapetana I. razreda, pokopan je v Sodražici (Maja, Marjana).
2. Ivan (1902–1945), trgovec z lesom v Sodražici, umrl v koncentracijskem taborišču Mauthausen v Avstriji (Ivo, Božena, Darinka, Franc, Nikolaja).
3. Anton (1903–1966), posestnik, preprodajalec, pokopan je na Blokah (Franja).

4. Stanislav (1905–1975), rudarski inženir, republiški inšpektor za varnost pri delu, predavatelj, pokopan je v Ljubljani (Marina, Tanja).
5. Mirko (1907–1979), podedoval je Zverinovo domačijo, pokopan je v Sodražici (Mirko, Franci).
6. Karlo (1910–1975), častnik vojne mornarice v kraljevini, med 2. svetovno vojno in po njej, nato v tovarni TOMOS Koper, pokopan je v Izoli (Borivoj).
7. Jože (1912–1979), vodil je trgovino tovarne čevljev PEKO v Litiji, pokopan je v Ljubljani (Jože, Peter).
8. Rude (1915–1979), mesar, podjetnik, direktor, živel je v Kočevju, kjer je tudi pokopan (Rudi, Gregor).
9. Dominik (1918–1985), železniški prometnik, delal je na raznih železniških postajah po Sloveniji, pokopan je v Slovenskih Konjicah (Božena, Anica, Ivanka).
10. Vlado (1921–1975), šolal se je v Zlinu (Češka), delal je v tovarni čevljev BATA, bil je častnik JNA, pokopan je v Kočevju (Ladka).

Za Zverinov in Oplenčarjev rod je značilno, da so bili podjetni, zanesljivi in odgovorni ljudje. Na marsikaterem področju so orali ledino. Starši so jih vzgajali v naprednem duhu in jih, kolikor so največ mogli, pošiljali v šole. V drugi svetovni vojni so bili na zmagovalni strani. V vsaki generaciji je bil, glede na razmere, tudi vsaj eden, ki je nosil uniformo; bodisi vojaško, lovsko, železničarsko, prostovoljno gasilsko ali policijsko.

Najvišji družbeni položaj vseh dosedanjih Zverinovih generacij je v vojnih in povojnih razmerah dosegel letalski generalmajor, prvi organizator in poveljnik jugoslovanskega – Titovega vojnega letalstva in veleposlanik v Argentini France Pirc.

Sodražica okoli leta 1920.

Zverinova domačija v Žimaricah.

Portret Franceta Pirca (5. 10. 1875–21. 2. 1932).

Portret mame Frančiške Pirca (3. 12. 1880–5. 2. 1963).

Bratje Pirc ob smrti očeta Franca Pirca – v hiši z mamo, 21. 2. 1932.

Sodražica okoli leta 1900.

PRVA SVETOVNA VOJNA IN ZAČETEK

VOJAŠKE KARIERE

V mladosti Franceta Pirca je po Evropi divjala prva velika vojna in tako se je tudi sam pridružil rojakom v jarkih kot enoletni prostovoljec. To je pomenilo, da se je imel možnost v tem času izobraževati za oficirja avstro-ogrške vojske. V kateri polk je bil vpoklican prvotno, ni podatka, glede na ohranjeno fotografsko gradivo pa lahko sklepamo, da je po končani oficirski šoli na Reki služil v 16. pehotnemu polku kot četovodja (nem. Zugführer). Polk je bil udeležen v bitkah na italijanskem bojišču.

Iz kartona osebnih in službenih podatkov oficirjev in uradnikov Ministrstva vojske in mornarice Kraljevine Jugoslavije je razvidno, da je v avstro-ogrski vojski do konca vojne napredoval od kaplarja (15. 5. 1917), podnarednika (12. 9. 1917), narednika (19. 1. 1918) do zastavnika (1. 7. 1918). Gre za jugoslovansko interpretacijo njegovih vojaških napredovanj, saj vojaški čini v Kraljevini Jugoslaviji niso bili poimensko enaki in številčno kompatibilni z vojaškimi čini iz avstro-ogrške vojske. V avstro-ogrski vojski je bil Pirc odlikovan z veliko srebrno in bronasto medaljo za hrabrost ter s Karlovim črtnim križcem.

Portret mladega F. Pirca v vojaški uniformi s činom četovodje. Na kapi ima znak 16. avstro-ogrškega pehotnega polka iz nabornega območja Bjelovar. Fotografija je bila posneta leta 1917.

Vojaška pot Franceta Pirca od konca 1. svetovne vojne in do vstopa v vojaško službo novonastale države je zaradi malo ohranjene dokumentacije nekoliko zavita v meglo. Glede na ohranjene vire se je zagotovo pridružil spopadom na Koroškem v boju za

severno mejo. Še pred uradno razglasitvijo nove države SHS je 8. novembra 1918 dobil poziv »Štacijskega poveljstva« SHS v Ljubljani, da se zglati na mobilizacijskem mestu Bavarski dvor.

Iz njegove osebne evidence lahko razberemo, da je bil 1. decembra 1918 razporejen kot član štaba Jezerskega odreda v 37. pehotnem polku, kjer je služboval do junija leta 1920, ko je bil premeščen v 4. pehotni polk.

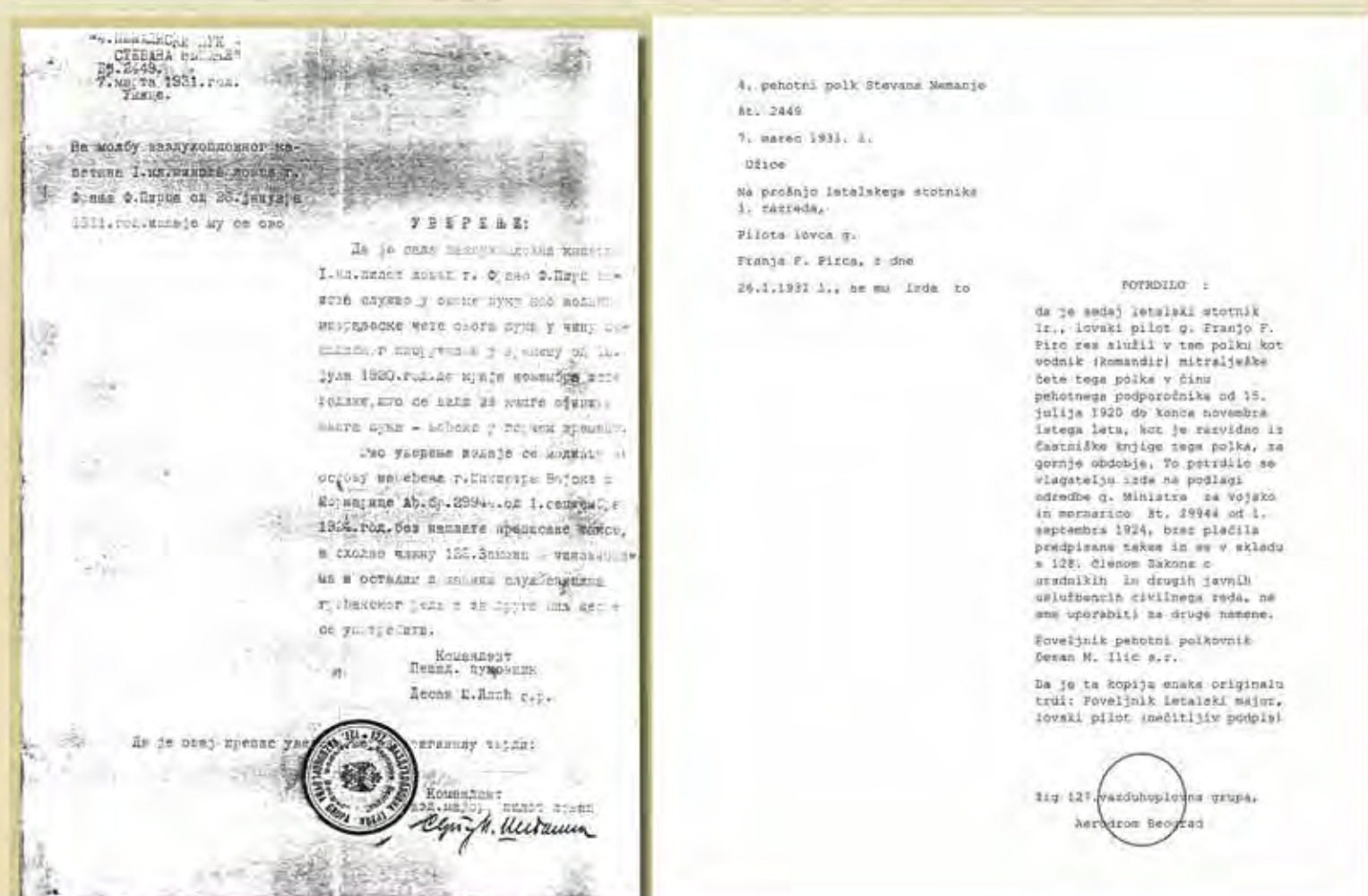
Po seznamu odlikovancev na Koroški fronti je poročnik France Pirc ob zadnji ofenzivi na Koroško (28. 5.–6. 6. 1919) prejel zlato medaljo za požrtvovalno službo.

Znano je tudi, da je bil v spopadih za severno mejo pri Grabštajnu na Koroškem 29. aprila 1919 lažje ranjen v glavo.

Stik z Legijo koroških borcev je ohranil tudi kasneje, ko je služboval v različnih enotah in krajih bivše kraljevine. Dokumenti, ki jih hranijo sorodniki, dokazujejo, da je organizaciji med drugim pomagal pri vzpostavljanju evidenc udeležencev bojev za severno mejo.

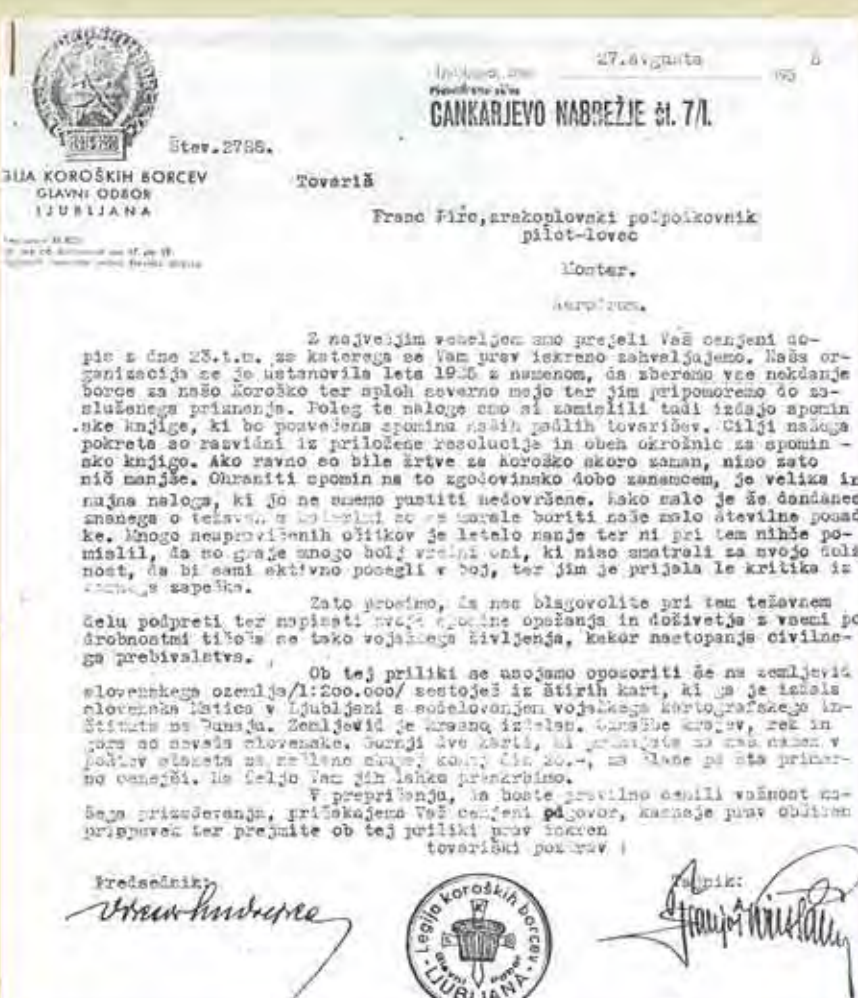
Poziv na zborna mobilizacijsko mesto Bavarski dvor v Ljubljani.

Levo: Potrnilo št. 2449 4, pehotnega polka Stevana Nemanje o služenju F. Pirca v tem polku kot vodnik (komandir) mitralješke čete v činu pehotnega podporočnika. Desno: Prevod potrdila.

Levo: Potrnilo o sodelovanju v bitkah na Koroškem leta 1919 kot vodnik bivšega 37. pehotnega polka. Potrnilo je izdala komanda 2. Planinskega pehotnega polka v Sušaku pod številko 11144, 15. junija 1937, na planinjo takrat letnega majorja F. Pirca, pomočnika komandanta 6. letalskega polka. Desno: Prevod potrdila.

V bojih na naši severni meji ste odlikovani tudi kot. Zaveli Rebec, nekaj časa kapetan v 37. pehotnem polku, avstro-ogrski poročnik. Ujelo me je preselilo, da nam sporočite zgornje novice, ako so vam iste same. Tudi na oboj straneh bi se radi uradili radi priprave za spominke knjige. Šelimo vredno 'Vojarskega pehotnega odreda' vseh, ki so pri prvih bojih pomagali vseh pri težkih bojih ter pripadajo, da se sramota ne bi izločila iz naše zgodovine. L. P. pri spomin bi nam lahko služili to bi pripadali kot v. pr. slike in situacione slike.

V času službovanja v jugoslovanski vojski med 1. in 2. svetovno vojno je bil Pirc ves čas aktiven član Legije koroških borcev v Ljubljani in Beogradu, o čemer pričajo dokumenti o pisni komunikaciji med glavnim odborom Legije koroških borcev v Ljubljani in takrat za letalskim podpolkovnikom F. Pircem.

Novembra 1918, prvi naš konist, je prišel zaleteni dan, ko se je zaključila svetovna človeška morija, dan združbe južnih Slovencev, dan nastanka Jugoslavije. Tedaj je sokolski odsek v Sodražici zopet odšel, na dan so prišli vsi sokolski kroji in orodja. Na 22. novembra 1918 je zopet začel delati odbor Sokola, vendar ni bil popoln, kar so nakar uredili. Člani sokolskega odseka so prevzeli ob razpisu Avstrije nalogo narodnih straž. Mladi in neustrasni častnik nove jugoslovanske armade Franc Pirc iz Zimarije je pripeljal v Sodražico poln kamion orožja. Sicer pa je narodna straža v Sodražici tudi sama razpisala številne vojaške enote, ki so se vračale s soške fronte skozi našo Sodražico. Leta 1919 sta se večina v Sokola novoodstala učitelja Viktor Krcavc, ki je prevzel moštvo in mladi pevski zbor, ter Tone Faganer, ki je prevzel načelnost talnodnega odseka. Sodražani so bili talnodnemu odseku zelo naklonjeni, zato je bilo podporočnik imenovan lahko najti.

Da je bil v tem času aktiven in domoljuben častnik, pričja zapis, ki je bil objavljen v članku *Od Sokola do Partizana* (Dolenjski list št. 27 z dne 5. julija 1979) in govori o tem, kako je ob razorožitvi avstro-ogrške vojske svojim rojakom v Sodražico pripeljal orožje: *Člani sokolskega odseka so prevzeli ob razpisu Avstrije nalogo narodnih straž. Mladi in neustrasni častnik nove jugoslovanske armade F. Pirc iz Zimarije je pripeljal v Sodražico poln kamion orožja. Sicer pa je narodna straža v Sodražici tudi sama razorožila številne vojaške enote, ki so se vračale s soške fronte skozi našo Sodražico.*

Kopija legitimacije Legije koroških borcev s sliko Krajevne organizacije v Beogradu.

Kopija legitimacije Legije koroških borcev s sliko Krajevne organizacije v Ljubljani.

Dopis legije Koroških borcev krajevne organizacije v Beogradu.

Točen čas nastanka fotografije ni znan. Po vsej verjetnosti je na njej skupina Koroških borcev, kar gre sklepati po raznovrstnosti uniform. F. Pirc sedi v drugi vrsti kot peti z leve.

OD PODPOROČNIKA DO PODPOLKOVNIKA LETALSTVA V KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

Uradno je bil France Pirca sprejet v redno službo Kraljevine SHS 21. oktobra 1919 s činom pehotnega podporočnika. V tem obdobju se je vpisal na študij prava v Ljubljani. Zakaj je študij opustil, ni znano. V nadaljevanju se je posvetil vojaškemu šolanju in vojaški – letalski karieri. Leta 1922 je končal šolo za pehotne oficirje. Končal je tudi izvidniško, pilotsko in lovsko šolo ter generalštabni tečaj. Višjo vojaško akademijo je končal 1. oktobra 1933.

Portret F. Pirca kot pehotnega podporočnika Kraljevine SHS okoli leta 1919.

21. oktobra 1923 je postal poročnik,

17. decembra 1927 kapetan II. razreda,

17. decembra 1930 kapetan I. razreda,

17. decembra 1933 major,

31. decembra 1937 podpolkovnik.

Leta 1922 je bil odlikovan z medaljo za vojaške vrline, leta 1926 z medaljo sv. Save, leta 1937 s poljskim redom »Polonia restituta«, 2. avgusta 1937 z redom jugoslovanske krone 5. reda. Leta 1940 je bil odlikovan tudi s Spomenico na osvoboditev severnih krajev Jugoslavije 1918–1919, ki so jo takrat dobivali borci za severno mejo.

Portret v letalu Sveti Đorđe. Fotografija nastala med letoma 1927 in 1929.

ZAZNAMOVALA GA JE STRAST DO LETAL IN LETENJA

Franceta Pirca je v vojaški karieri zaznamovala predvsem strast do letal in letenja. Zelo hitro po vstopu v vojsko Kraljevine se je iz pehotnega oficirja usmeril v oficirja letalstva in opravil vsa šolanja in usposabljanja za pilota, pilota izvidnika in pilota lovca. Letel je na številnih letalih, ki so bila v uporabi v takratni vojski, pa tudi na prvem civilnem letalu Sv. Đorđe (Sv. Jurij), ki je bilo registrirano v takratni Jugoslaviji.

Kopija indeksa predavanj rednega študenta prava na ljubljanski univerzi z 11. oktobra 1920. Zanimivo, da je fotografija v indeksu kar oficirski portret, verjetno zato, ker je bil v tem času že sprejet v redno vojaško službo.

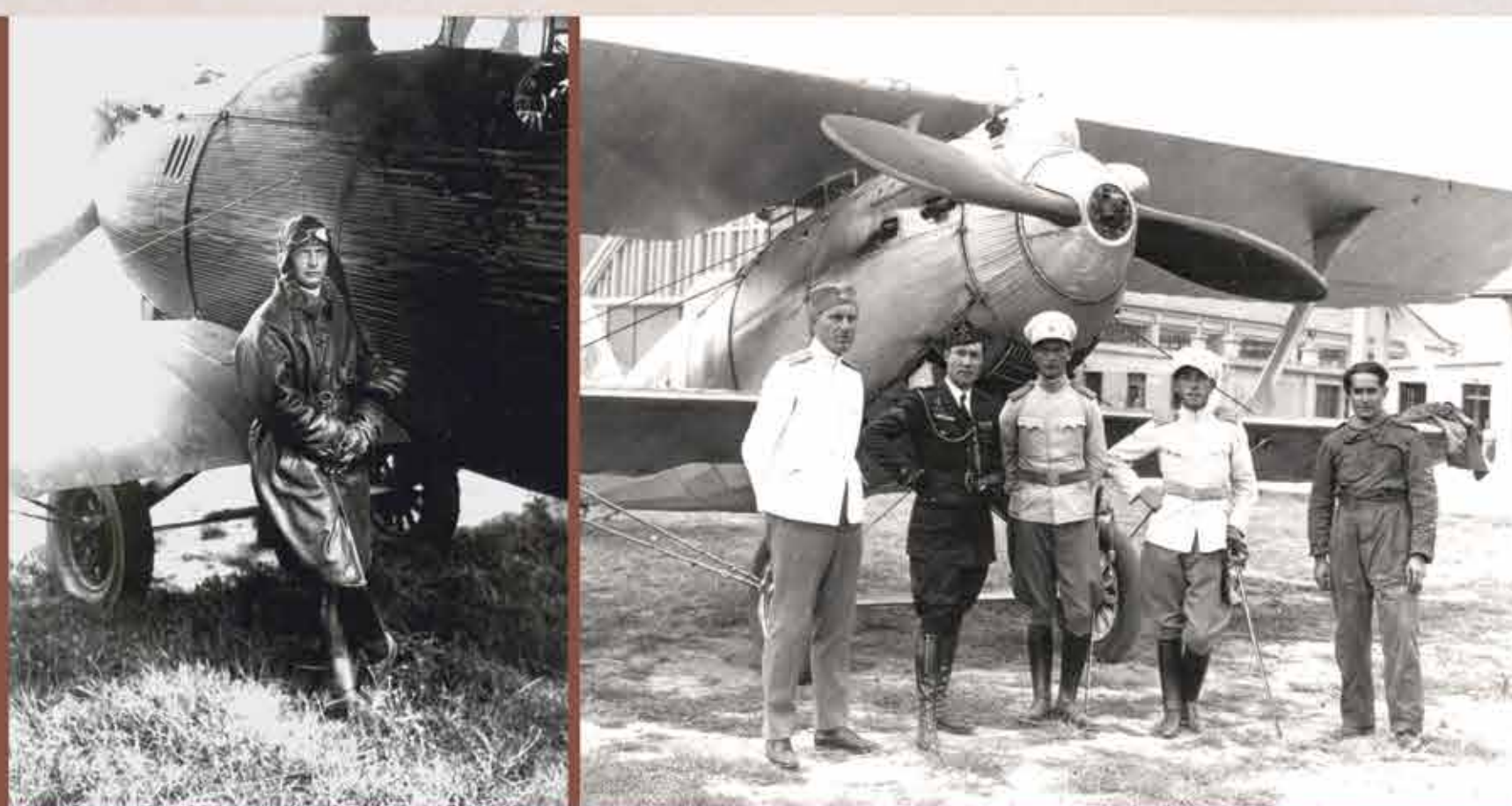

Portret ob letalu Sveti Đorđe, ki je bilo prvo civilno letalo, registrirano v Srbiji – Kraljevini Jugoslaviji. Letalo je preizkušal in povečini pilotiral F. Pirca. Fotografija je nastala med letoma 1927 in 1929.

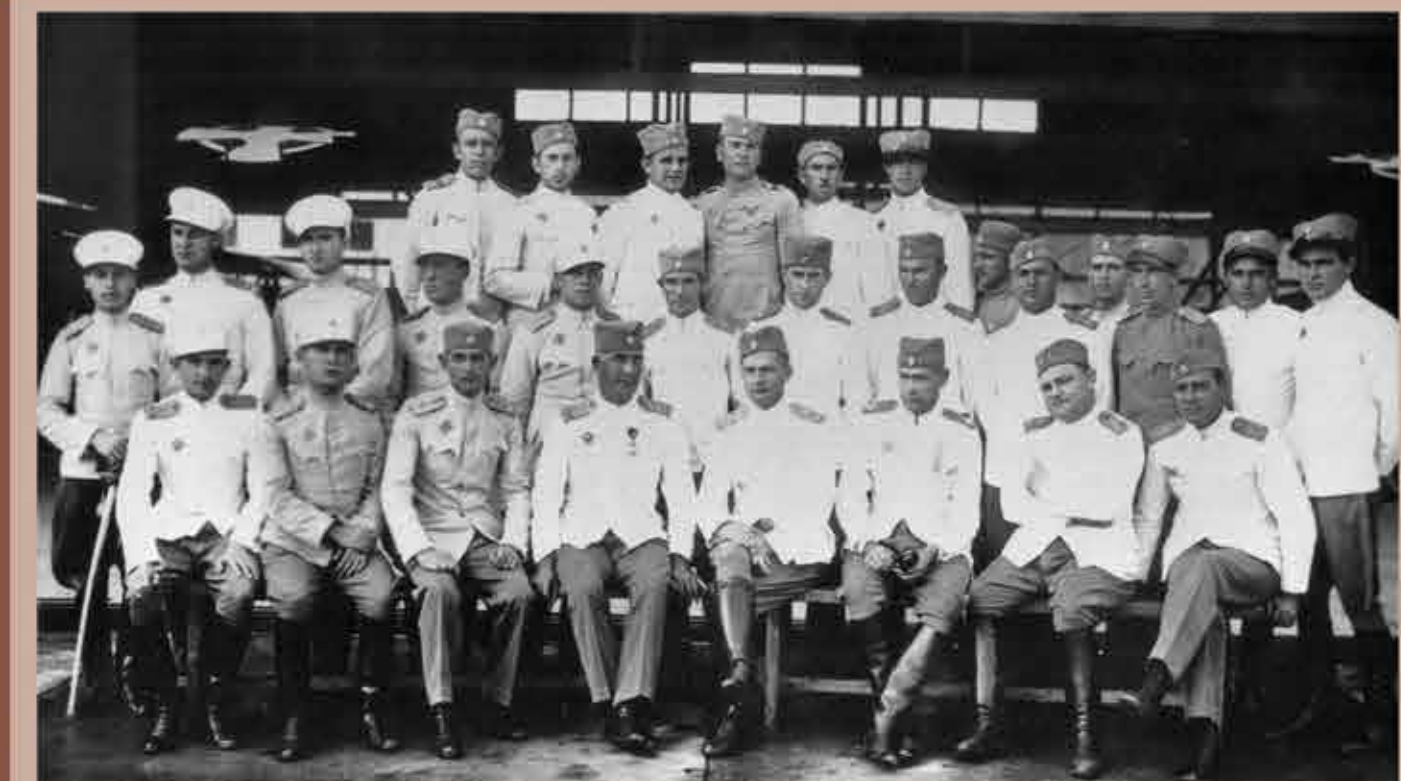

Ob letalu Breguet XIV – letalo francoske izdelave, ki je bilo med obema vojnoma v uporabi Jugoslovanskega kraljevega letalstva. Verjetno najstarejša fotografija F. Pirca iz časov, ko se je šolal za pilota. Sedi utrujen na podvozju letala in si podpira glavo po poletu na 6000 m višine. Takrat letalci na teh višinah niso še imeli pripomočkov za dihanje, zato je polet na tej višini predstavljal dodaten napor zaradi nizkih temperatur in redkejšega zraka.

Ob letalu Breguet XIX – letalo francoske izdelave, ki je bilo med obema vojnoma v uporabi Jugoslovanskega kraljevega letalstva. Na prvi fotografiji F. Pirca v pilotski obleki, na drugi fotografiji stoji na sredini v praznični uniformi v družbi letalcev. Prvi z njegove leve je letalec španskih oboroženih sil. Letalo v ozadju je Breguet XIX, izdelano v Španiji po francoski licenci. Z njim je najverjetneje priletel letalec španskih oboroženih sil s fotografije. Datum nastanka fotografij ni znan.

Zbirka fotografij je nastala v okviru letalskega mitinga vojske Kraljevine Jugoslavije. F. Pirca najdemo na prvi fotografiji v belem suknjicu – sedi v prvi vrsti kot četrti z desne. Na drugi skupinski fotografiji ga najdemo v veseli družbi, verjetno po opravljenem uspešnem poletu. Sedi v prvi vrsti, tretji z desne, v pilotski obleki in s cigareto v roki. Fotografija 1: Letala v formacijskem letu. Fotografija 2: P-ostrojena letala dvokrilci Hanriot H-320, fotografija 3: Breguet XIX. Fotografija 4: Letala čakajo na znak za vzlet.

Postroj enote vojakov Kraljevine SHS. Točen datum nastanka fotografije ni znan. F. Pirca je na fotografiji prvi z desne s paradno sabljo kot poveljujoči pehotne enote, ki je postrojena za njim. Raport predajajo visokemu oficirju jugoslovanske vojske.

Nekaj fotografij, na katerih se pojavlja France Pirc predvsem v času, ko se je izobraževal in usposabljal za letalca. Iz njegovega osebnega kartona je razvidno, da je to bilo po letu 1924, ko se je najprej izobraževal za pilota izvidnika. Diplomlo letalskega pilota (srb. aeroplanskog pilota) je dobil 1. junija 1928 s činom kapetana II. razreda.

Na fotografiji je F. Pirc v družbi kolegov letalcev pred letalom Breguet XIX, drugi z leve.

V vojaški sobi med počitkom. F. Pirc zadaj v belem suknjiču prebira eno izmed knjig.

Na klopi s prijatelji pred letalskim hangerjem, Pirc je prvi z desne.

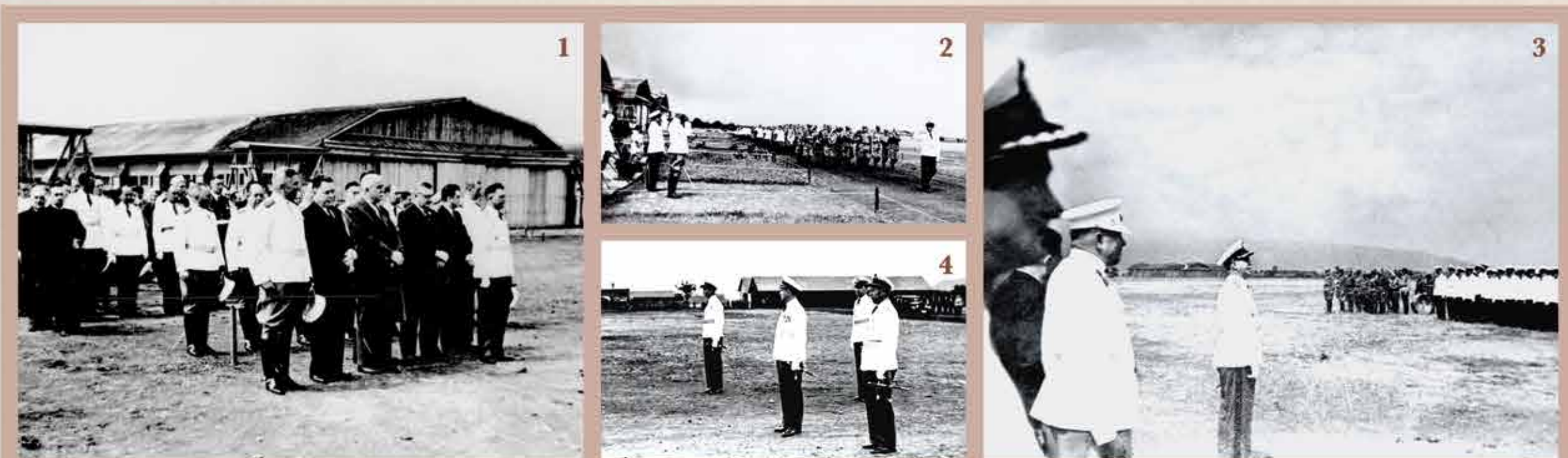
Fotografija s prijatelji letalci na zidu pred vhodom v neznano stavbo. F. Pirc je na sredini.

Oficirski banket. F. Pirca v belem suknjiču najdemo za damo z velikim temnim klobukom. Obraz mu nekoliko zakriva oficir pred njim, ki se rokuje ali nazdravlja.

Oficirski banket na letališču v Beogradu. Pirca prepoznamo kot sedmega v prvi vrsti oficirjev v razgovoru s civilistom.

Parada na letališču, mimohod enot. Na fotografiji 1 F. Pirc stoji skrajno desno, v ozadju so letalski hangarji. Med F. Pircem in oficirjem na skrajni levi so civilni veljaki, ki so prisostvovali paradi. Na fotografiji 2 je podpolkovnik F. Pirc na sredini, na fotografiji 3 govori postrojenim letalcem.

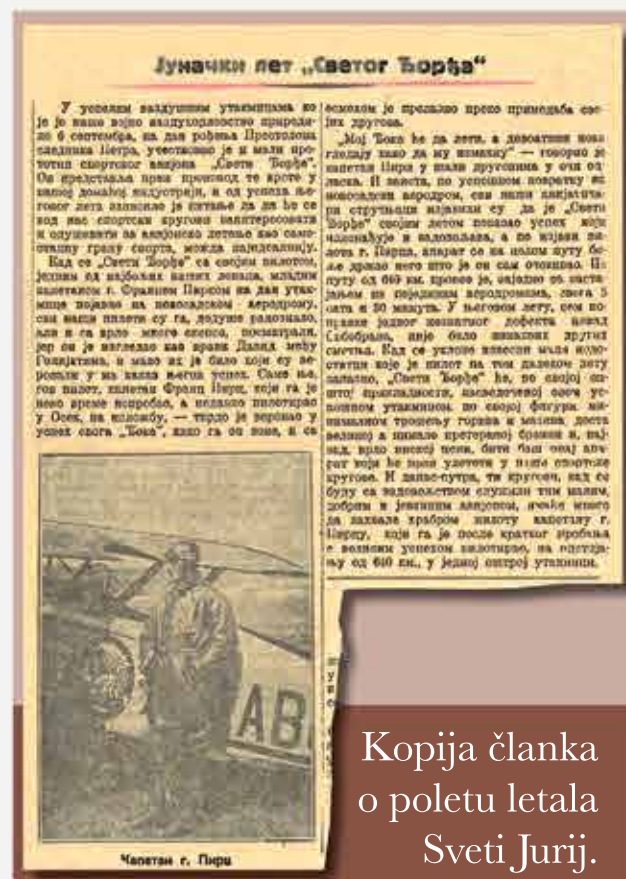
Diploma po končanem pilotskem šolanju, 1. junij 1928.

JUNAŠKI LET »SVETEGA JURIJA«

Ko se je »Sveti Jurij« s svojim pilotom, enim od naših najboljših lovcev, mladim stotnikom g. Francem Pircem na dan tekmovanja pojavil na novosadskem letališču, so ga vsi naši piloti radovedno, a tudi z veliko mero nezaupanja opazovali, kajti videti je bil kot pravi David med Goljati in malo jih je bilo, ki so verjeli v njegov kakršenkoli uspeh. Samo njegov pilot, kapetan Franc Pirc, ki ga je nekaj časa preizkušal in z njim letel na razstavo v Osjek, je trdno verjel v uspeh svojega »Jurja«, kakor ga on imenuje, in je z nasmeškom prehajal preko pripomb svojih tovarišev.

»Moj Jurij bo letel, a nezaupljivci naj gledajo, kako bi mu ušli,« je v šali govoril stotnik Pirc svojim tovarišem pred odhodom. In res, po uspešni vrnitvi na novosadsko letališče so vsi naši letalski strokovnjaki izjavili, da je »Sveti Jurij« pokazal uspeh, ki preseneča in zadovoljuje, in po izjavi pilota g. Pirca se je aparat v celem letu držal bolje, kot je tudi on sam pričakoval. Na poti, dolgi 640 kilometrov, je bil, všteti postanke na posameznih letališčih, samo 5 ur in 30 minut. V njegovem letu razen popravila neznatnega defekta nad Srbobranom ni bilo nobenih drugih motenj. Ko se odpravijo pomanjkljivosti, ki jih je pilot opazil na tem dolgem letu, bo »Sveti Jurij« po svoji splošni uporabnosti, izpričani v tej uspešni tekmi, po svoji figuri, minimalnem trošenju goriva in maziva, ob precej visoki, a ne pretirani hitrosti in nenazadnje zelo nizki ceni, prav tisti aparat, ki bo prvi uletel v naše športne klube. In danes, jutri bodo ti športni klubi, ki se bodo z zadovoljstvom posluževali tega malega, dobrega in poceni letala, lahko hvaležni hrabremu pilotu stotniku g. Pircu, ki ga je po kratkem preizkusu z velikim uspehom pilotiral na razdalji 640 kilometrov v ostri tekmi.

(Junaški let Svetega Jurija, članek objavljen v cirilici v srbskem časopisu. Originalni izrezek in prevod hrani družina Pirc.)

Kopija članka o poletu letala Sveti Jurij.

Kopija odlikovanja – Kraljevi orden jugoslovanske krone, ki ga je dobil 2. 8. 1937.

Skupinska fotografija letalskih oficirjev v paradnih uniformah, ki jih krasijo kratka bodala. F. Pirc je na sredini, tretji z leve. Fotografija ima na zadnji strani posvetilo prijatelja, nastala je leta 1939, ko je že imel čin podpolkovnika letalstva.

ZAČETEK 2. SVETOVNE VOJNE IN VSTOP V LETALSTVO DOMOBRANSTVA NEODVISNE DRŽAVE HRVAŠKE

Ob napadu sil osi je bil takratni podpolkovnik France Pirc na položaju komandanta 2. lovskega polka vojnega letalstva Kraljevine Jugoslavije. Sestavljali sta ga 31. skupina s približno 20 letali Messerschmitt Bf-109E in 52. skupina s 15 letali Hawker Hurricane.

31. skupina je bila na letališču Sušičko polje pri Kragujevcu, 52. pa v Kniću, prav tako v bližini Kragujevca. Naloga 2. lovskega polka je bila braniti območje v štirikotniku Kragujevac-Kraljevo-Kruševac-Čačak, kjer je bila skoraj vsa jugoslovanska vojaška industrija.

Ponoči 10. aprila 1941 je Nemcem preko svoje propagande in vohunske mreže uspelo štabu polka lansirati lažno novico, da so tanki iz Beograda že pred Kragujevcem, čeprav so bili dejansko še 45 km oddaljeni od Kragujevca. V skladu z navodili za tak primer je Pirc ukazal zažgati letala 31. skupine, naslednji dan pa je enako storila 52. skupina. Pirc je sklenil osebno poleteti v Zemun na poveljstvo ter tam poizvedeti, kako in kaj. Seveda ni vedel, da je bil dan prej že zavzet Beograd, takoj zatem pa tudi letališče v Zemunu. Po pristanku se je znašel v nemškem ujetništvu, kjer je ostal do konca junija.

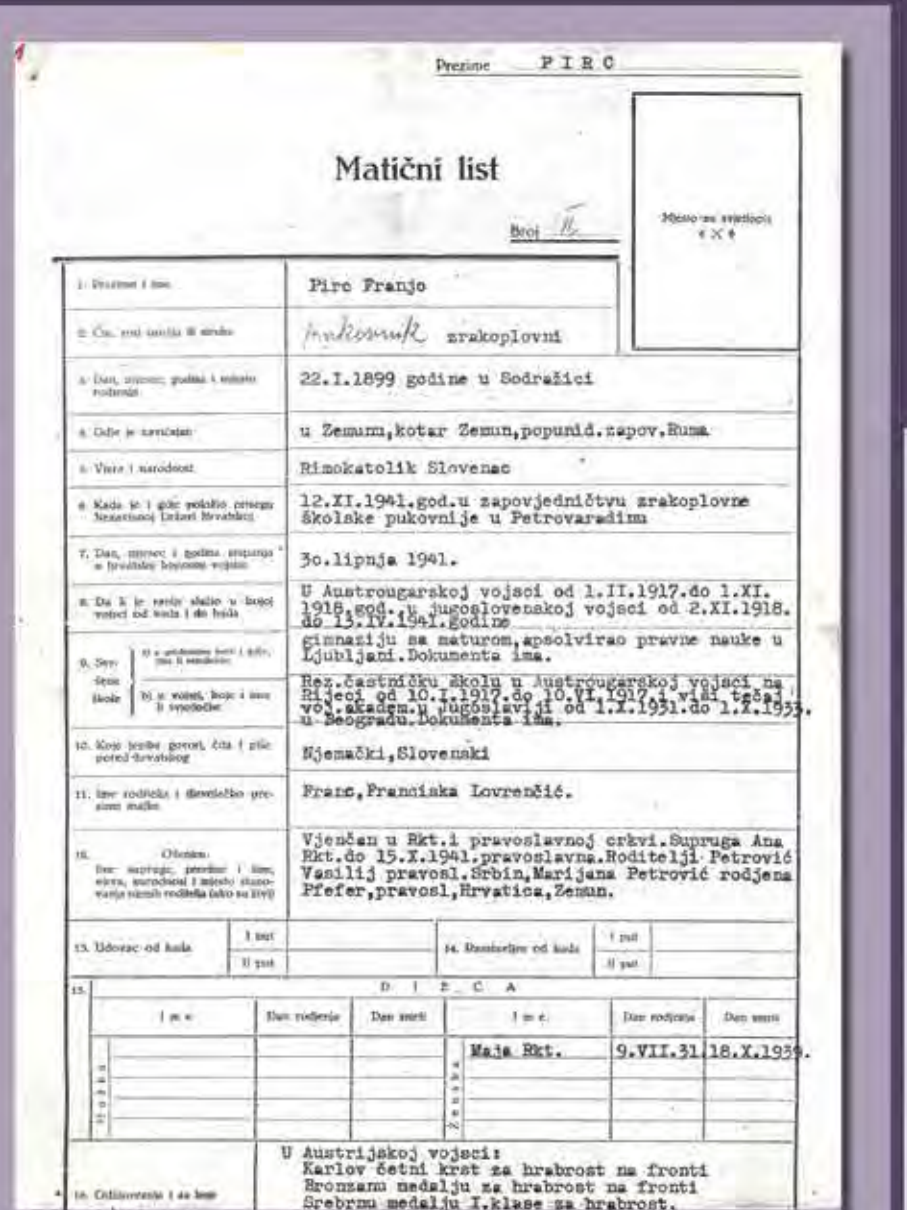
Kot vojnemu ujetniku so mu ponudili ujetništvo v Nemčiji ali službo v Neodvisni državi Hrvaški (NDH). Sprejel je službo v NDH in postal vodja izobraževalnega oddelka Letalskega šolskega polka letalstva NDH.

O njegovi vlogi v letalskem šolskem polku NDH, ki se je nahajal v Petrovaradinu, iz tega časa ni veliko znanega. Do prebega v partizane je opravljal naloge poveljnika letalskega šolskega polka od 3. januarja 1942 do 22. julija 1942, nato je bil poveljnik mesta letalskega šolskega polka do 6. avgusta 1942, 7. avgusta istega leta je v letalskem šolskem polku nastopil dolžnost vodje izobraževalnega oddelka. V tem času je vseskozi tajno sodeloval z organizatorji NOB Hrvatske, predvsem z Ivanom Krajačičem – Stevom, hrvaškim generalom.

Po ustnem spominu in zapisu Franja Pirca – Frenka, Pirčevega nečaka, je Pirc v tem času obiskal svoj rodni kraj in se v začetku leta 1942 v Sodražici srečal še z nekaterimi vplivnimi Sodražani in predstavniki lokalnega osvobodilnega odpora: Vinkom Levstkom – organizatorjem odporništvu v sodraški dolini, Franom Fajdigo – podjetnikom, Vencem Drobničem – gostilničarjem in Ivanom Pircem. Menda jim je tedaj France Pirc zaupal, da sedaj opravlja določene naloge, a da bo ob pravem času pokazal, da je na pravi strani, v službi za obrambo domovine.

To podkrepi tudi druge dokaze o tem, da je bil ves čas tesno povezan z osvobodilnim gibanjem, čeprav so ga po koncu vojne v želji po diskreditaciji nekateri viri navajali kot »petokolonaša« v vojski Kraljevine Jugoslavije.

Velimir Terzič, črnogorski general, je v svoji drugi izdaji knjige *Zlom kraljevine Jugoslavije* na strani 508 v poglavju »Delovanje pete kolone v vojnem letalstvu« Pirca in še nekatere uvrstil med petokolonaše. V prvi izdaji knjige tega ne omenja. V pismu Ivana Krajačiča – Steva Ivanu Mačku – Matiji leta 1985 le-ta jasno zapiše, da temu ni bilo tako. Še več, kritično navaja, da so to karakteristični primeri, kako se daje etikete ljudem, ki so se borili z nami za časa naše revolucije.

17. PROMANDIRANICA U ČINOVE	Dan	Mesec	Godina	Uzročnik	Uzročnik	Uzročnik	Uzročnik	Uzročnik
Kadetskapitan			1918.					1918.
Starševnik			XI. 1918.					1918.
Poručnik	31.	VIII.	1920.	1920.	1920.	1920.	31.	VIII. 1920.
Poručnik	21.	X.	1923.	1923.	1923.	1923.	21.	X. 1923.
Kapetan II. klase	17.	XII.	1927.	1927.	1927.	1927.	17.	XII. 1927.
Kapetan I. klase	17.	XII.	1930.	1930.	1930.	1930.	17.	XII. 1930.
Majstor	17.	XII.	1935.	1935.	1935.	1935.	17.	XII. 1935.
Podpolovnik	31.	XII.	1937.	1937.	1937.	1937.	31.	XII. 1937.
Polovnik	15.	XII.	1942.	1942.	1942.	1942.	15.	XII. 1942.

UDJELJE SLUŽBOVANJA									
a) Od		do		u službi		b) Na kojima položajima			
Dan	Mesec	Godina	Dan	Mesec	Godina	u službi		Na kojima položajima	
10.	I.	1917.	1.	XI.	1918.	K. u. Inf. Bat. 16.			
20.	XI.	1918.	20.	IV.	1920.	37. i 49. a. 308.			
20.	IV.	1920.	1.	X.	1923.	6. avio. let. škola			
1.	X.	1923.	1.	VIII.	1927.	6. avio. let. škola			
1.	VIII.	1927.	1.	X.	1931.	6. avio. let. škola			
1.	X.	1931.	1.	X.	1933.	6. avio. let. škola			
1.	X.	1933.	1.	IV.	1935.	6. avio. let. škola			
1.	IV.	1935.	1.	IV.	1939.	6. i 7. avio. let. škola			
1.	IV.	1939.	1.	VI.	1940.	6. avio. let. škola			
1.	VI.	1940.	15.	IV.	1942.	6. avio. let. škola			
15.	IV.	1942.	15.	IV.	1942.	6. avio. let. škola			

Kopija matičnega lista polkovnika letalstva po vstopu v domobransko letalstvo NDH. Matični list ne vsebuje datuma izpolnjevanja. Podatki v njem se pretežno ujemajo s podatki kartona osebnih in službenih podokov oficirjev Ministrstva vojske in mornarice Kraljevine Jugoslavije in omogočajo dokaj natančen vpogled v dotedanjo vojaško kariero.

Je mislil da je pukovnik France Pirc a kasnije general, tada obavljao dosta dobro sadake koje je dobivao od Vrhovnog štaba NOV i POJ. Ima celobitne i savetne drugog avijakog na dva tri ili više puta, on je nastojao da se vidi, i dobio sam dojam, da vrlo teško podnosi gubitak svoje supruge i male kćerice jer ih je osamjerio u selu. Je sam ga pokušao utješiti sa gubitkom svoje brata i kao prijatelj doktora Ivana Ribara koji je izgubio dva sina i suprugu u ovom našem ratu i Revoluciji, ali general France Pirc nije mogao da izdrži tu svoju tragediju, gatio se i dugo bio u samu bratovnjaču života i rade.

Moran našto reći o pukovniku Nikoli Obućincu koga general Velimir Terzič spominje u istoj drugoj knjizi kao petokolonaša. Iako sam je početkom 1942 godine u trećem mjesecu došao u zemlju i počeo preko njega stvarati organizaciju koja je radila u avio. let. školi u Zemunu kao istočno front, a se NOV je pukovnik Nikola Obućinc upao prema dogovoru samom, osposobiti nekoliko ljudi avijakog oficira, koje sam u svojim Hitlerovim avionima uputili u Savjetaki Savez na frontu gdje su se uputili sa odredima i dogovorom sa novim letovim avionima, da ih Crvena armija avijakog ne upadne. Zbog suradnje sa NOV-u upaljen i svjerkat suden. Iste dnevni od spomena 23. XII 1941 godine u Zagrebu. Ovo su karakteristični primjeri kako se čijeli stari ljudi koji su se borili u nama sa vrijeme naše Revolucije. Je do biti svedožen kao da u ovim našim vodi da Van počinje. Opremiti što nisan ranije mogao da obavija ovaj posao. Srećna podroba tebi i Cvjetici

Zagreb, 31.V.1965. *Stevro*

Pismo Ivana Krajačiča – Steva Ivanu Mačku u zvezi s petokolonaši u vojski Kraljevine Jugoslavije.

FRANJO PIRC
 zrakoplovni pukovnik
 zrakoplovna škola, pukovništvo
 22. prosinca 1941. god.
 PETROVARADIN.

Preporučeni o rasulu jugoslavenske vojske.
 S p o l i s a p o v j e d n i o o p i s o d j e l a
 K i n o z n a V. T. br. 3307/41.

MINISTARSTVU HRVATSKOG DOMOBRANSTVA.
 /Opći odjel/

Z A G R E B.

Savezno zapovijedi zapovjednika II. domobranskog zbornog područja
 G. br. 291. /taj. od 14. XII. 1941. podnosi sljedeće izvješće:

*Jugoslovensko zrakoplovstvo je posljednjih godina pošlo na više i u sve većim razmjerama pokazivati nedostatke i mane jedne jedinice genisacije i uprave. Ovo kao posljedica sljedećih činjenica:

1. Nestručnost zapovjednika zrakoplovstva.
2. Organizacija zrakoplovstva zasnovana je bila od početka r načelima kopnene vojske sa svim svojima nedostatcima.
3. Povećanje zrakoplovstva bilo je neprirodno, ono se rasplir lo na račun njegove kvalitete. Povećalo se da bi se stvorili novi položai a ne zbog stvarne potrebe.
4. Materijal je nabavljen iz svih dijelova Evrope, pa i iz Amer ke. Ovo je povećalo raznovrstnost materijala čime je bila otežana služba pa čak i omogućena u pogledu posluživanja, a osobito u pogledu popune pričuvala dijelova.
5. Zbog nacionalne netrpeljivosti Srbijanaca, uvukla se u vr nom u redove zrakoplovstva i politika, koja je na kraju dovela do nepodi šljivog stanja. Zapovjednik Hrvat ili Slovenac imao je vezane ruke i svi kodnevno mu se događajali slučajevi, bilo neposlušnosti ili pasivne rezist cije od strane Srbijanaca, koji su uvijek dobivali zaštitu kod višeg zap vjedništva kadgod su uzimani na odgovor i za teže istupe sudskog znača.
6. Prilikom raznih konkursa za razne škole i kurzeve za popu nu osoblja u zrakoplovstvu uvijek je bilo njezredavno podrieto kandidati a ne njegove kvalifikacije. Posljedica toga bila je ta, da je kvaliteta zrakoplovnog osoblja sve gorja i nedostatnija.

Kada sam o tome saznao, odveo sam se u Kragujevac u namjeri da napravim red i osiguram obstrukciju.

U sam zrakoplovstvu sam vidio jednu nevjerojatnu pomotnju a od strane nekog pričuvalnog bojnika koji je bio pokušao zavesti red, bio sam uhapšen bez ikakvog razloga i pored svih svojih legitimacija. Pod stražom čestriku tu sam proveo nekoliko sati i tek na moje najenergичnije nastojanje kod upravnika zrakoplovstva bio sam pušten na slobodu.

Tak sam poslije saznao da je to bilo zbog nepovjerenja Srbijanaca prema meni pošto je u legitimaciji po imenu našao da nisam Srbin i kao takav sumnjiv i opasan.

Uslijed stariješina na jedinici bio je u početku dobar a posli je pretrpljenih neuspjeha na frontu nastalo je među samim stariješima panično raspoloženje.

Čak i kod ljudi stariješina na frontu nastalo je među samim stariješima panično raspoloženje.

U nekoliko dana opće dezorganizacija i bijeg uzasad.

U koliko sam vidio u toku posljednjih godina, a tako i u to ku samog rata i nepovredno pred rat držanje Srba prema Slovenima bilo je isto kao i prema Hrvatima, to je puno nepovjerenja i rezerviranosti pa i neprijateljstva. To dokazuje moje zatvaranje u Kragujevcu, a čuo sam da su glavara stobera Šum. Div. II. bojnika Škodlara koji je pokušao da u Kragujevacu zavede red zatvorili ga i poslali ga čak u Topolu na provjerava nje njegove ispravnosti.

Slovenoi su sa Hrvatima usmali isti stav prema Srbima i svuda gdje sam vidio živjeli u prijateljskim odnosima.

Krajno stanovištvo bilo je u tom ratu potišteno i zbježno. Ono fanatično huškanje na rat prošio je odmah prvog dana rata. Više pu ta ni je u noći bila prejačena brzogaasna linija. Naknadno sam to utvr dilo da su to činili srbi-šmici Ljotičevog pokreta, koji su baš u okolini Kriča u velikoj većini.

Prilikom prenamještanja skupine u Srbiju kod Hrv. Mitrovice, sku pina mi se rasplu, pošto su aerodromi u Srbiju i Bjeljini bili zapaljeni zajedno sa krišćanima. U namjeri da o stanju referiram moju zapovjedniku brigade sletio sam u Zemun na aerodrom gdje sam bio zarobljen od Nijem ca. Toga dana je u noći evakuiran aerodrom Zemun o čemu ja nisam bio iz vješten i tako sam iznenadno pao u zarobljeništvo.

I to je jedan dokaz o dezorganizaciji veza i dojavne službe uopće.

Kasnije događaje nisam mogao posmatrati, pošto sam bio odve den u zarobljeništvo.

Zanimivo poročilo Ministarstvu hrvaškega domobranstva z dne 22. januarja 1942 iz letalskega šolskega polka v Petrovaradinu, v katerem podpolkovnik Pirc poroča in analizira vzroke za rasulu jugoslovanske vojske ob napadu sil osi na Jugoslavijo 6. aprila 1941 s poudarkom na stanju v letalskih enotah, predvsem v tistih, v katerih je služboval in jim tudi poveljeval. Natančno opiše dogodke na letališčih v bližini Kragujevca.

15. decembra 1942 je Pirc napredoval v čin polkovnika, kar je zapisano v matičnem listu NDH.

NAČELNIK LETALSTVA PRI VRHOVNEM ŠTABU NARODNO OSVOBODILNE VOJSKE JUGOSLAVIJE

29. oktobra 1943 je France Pirc z lahkim letalom dvosedom Avia FL-3 preletel iz Zagreba na osvobojeno ozemlje na Glamočko polje pri Bugojnu. Prebeg je organiziral Ivan Krajačić – Stevo, s katerim je Pirc ilegalno sodeloval od začetka vojne, predvsem pa v času, ko je služboval v letalstvu Neodvisne države Hrvaške (NDH). Ta naj bi tudi poskrbel za varnost in umik Pirčeve žene v ilegalo.

Letalo Avia FL-3, s katerim je Pirc 29. oktobra 1943 preletel k partizanom. (Arhiv Muzeja letalstva, Beograd. Fotografijo je posredoval Marko Malec.)

Edvard Kocbek v družbi Tita in visokih oficirjev VŠ NOV in POJ pred pečino v Drvarju nekaj dni pred desantom.

France Pirc je bil častnik z najvišjim činom, ki je prestopil iz vrst NDH k partizanom. Tito je od Krajačića zahteval, da Pirca takoj napoti v Vrhovni štab Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (NOV in POJ). Po prebegu je Pirc zastavil svoje ime in vpliv ter letalce v NDH pozval k prestopu v NOV. Ohranjen je izvirnik poziva:

*Glavnemu štabu NOV in PO Hrvatske
Pozvajte preko direktorja naše obveščevalne službe v Zagrebu letalce NDH, da s čim več letali in letalskega osebja priletijo na naša letališča pri Otočcu in Udbini, Glamoču in Plevljah. Ta poziv jim pošilja tovariš Pirc. Jajce, 15. novembra 1943, Tito (Rafael Perhauč, Letalci prekomorci, str. 23)*

V Jajcu je mesec dni po prebegu potekalo 2. zasedanje AVNOJ. Tam je Pirca srečal član slovenske delegacije Edvard Kocbek. V svoji knjigi Listina je njuno srečanje opisal tako:

... Tako sem trčil na častnika v usnjenem jopiču, ki je Titu tako presenetljivo podoben, da sem najprej mislil, da ga uporabljajo za njegovega dvojnika. Bil sem nemalo začuden, ko me je pozdravil po slovensko in se mi predstavil. Tako sem spoznal letalskega polkovnika Franja Pirca iz Sodražice in njegovo vzpodbudno zgodbo. Prav on je tisti, ki je ušel z letalom iz Zagreba in se pridružil partizanom. Z

zanimanjem sem poslušal njegovo stvarno pripovedovanje in odkril v možu nenavadnega domoljuba in poštenjaka. (Edvard Kocbek, Listina – dnevniški zapiski od 3. maja do 2. decembra 1943, str. 537)

Polkovnik Pirc je bil s strani Tita postavljen kot prvi organizator letalstva – kot načelnik (šef) letalskega odseka pri Vrhovnem štabu (VŠ). Ukaz ali sklep o imenovanju na to dolžnost ni najden, ohranjen pa je zapisnik sestanka v VŠ s člani Britanske zavezniške vojaške misije.

Zapisnik – protokol sestanka, ki se je vršil 12. marca 1944 pri vrhovnem štabu NOV in POJ.

Navzoči:

Maršal Jugoslavije Tito, vrhovni komandant NOV in POJ in predsednik Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije;

Brigadir (Fitzroy) Maclean, šef zavezniške vojaške misije pri VŠ NOV in POJ;

Polkovnik (Franjo) Pirc, šef letalskega odseka pri VŠ NOV in POJ;

Komandant letalskega polka Selby, letalski oficir za zvezo v zavezniški misiji.

Zadeva:

Urjenje jugoslovanskih pilotov in drugega letalskega osebja in ustanovitev jugoslovanskih lovskih in bombniških eskadrilj pri britanskem kraljevem letalstvu.

...

12. marec 1944, Drvar. (Rafael Perhauč, Letalci prekomorci, str. 48, 51)

Podpisani zapisnik oziroma protokol je obsegal 11 točk in je prvi pisni sporazum med Titom in šefom zavezniške vojne misije Macleanom.

Iz zapisnika je razvidno, da sta bila za izvedbo naloge zadolžena polkovnik Selby in polkovnik Pirc, ki je bil z vsemi pooblastili VŠ in Tita že 15. marca 1944 napoten v Kairo v Egipt, da se je z zavezniki pogajal o prehodu kraljevih letalcev, ki so po kapitulaciji kraljevine preko Grčije prispeli v Egipt in leteli v sestavi Britanskega kraljevega letalstva (RAF) v partizanske vrste. Ravno tako se je pogajal o šolanju partizanskega letalskega osebja v enotah RAF in ustanovitvi prve in druge lovske eskadrilje.

BBC Halo, BBC, govori vam korespondent za Srednji vzhod iz Kaira.

Včeraj sem govoril štiri dolge ure z mozem, ki je še pred desetimi dnevi razpravjal z maršalom Titom ob mali okrogli blezani pečici v njegovi zasebni duplini, ki služi partizanom kot njihov glavni stan. Njegovo ime je polkovnik Pirc France, ki je komandant Maršala Tita zračne vojske.

Pirc je Slovenec, srednjih let, svetlobas, širokih pleč, bil je oficir v prvotni jugoslovanski zračni vojski. Na svoji bluzi nosi partizansko rdečo zvezdo med krili; notraj srca je nosi zlat križec in javno se proglašja za kristjana. Kakor Cromwell tako tudi verjame, da bog pomaga onim, ki imajo suh smodnik. Asketičen, kakor vsi partizanski oficirji, kar sem jih poznal; mraz veseložanje in pije samo vodo. Pravi, da podzemsko jezero, globoko v Tzovi duplini, kjer je glavni stan, daje najboljšo vodo na svetu. Ko Tito sreča znanca, ki prihajajo od jezera, se pošali: »Aha, spet si pil vodo.« Poveljnik Pirc je eden izmed onih izbranih, ki imenujejo Maršala Tita »stari« – the old man. Pravi, da v razgovoru s svojimi prijatelji, komandir Maršal Tito partizanski program kot zelo preprost in ga deli v dve poglavji: prvič, da uničijo sovražnika, potem pa sezidajo ljudem domove in jim uredijo življenje, ki bo vredno njihovega junaka boja. Ne pričakuje, da bo jugoslovanska vojna trajala še dolgo, ali če je treba, pravi, da se ljudje lahko borijo še sto let. Zadeva nemška ofenziva je dosegla manj kot nič. Partizanske sile se rastjo.

Polkovnik Pirc je imel nalogo, da je pripravil vse potrebno za varen prihod na jugoslovansko ozemlje sovjetske vojaške misije. Pravi, da se Rusi niso mogli dovolj naučiti organizaciji, ki so jo našli pri njih. Gledali so, kako so partizani napadli težko oboroženo nemško kolono. Partizani so se usili dol po zasneženih bregovih od vseh strani, njihov bojni klic je odmeval. Vse je bilo končano v pol ure. Nemci so bili presenečeni in uničeni. Partizani so pokopali svoje mrtve in izgine; sneg je zapadel po pritožnici, po nekaj urah je bilo, kot da se nebi bilo nič zgodilo. Polkovnik Pirc pravi, da je napad včasih tako nenaden in odločen, da partizani nimajo skoraj nikakih izgub. Nemce pa leži mrtvih na bojišču na stotine. Sovjetsko mnenje o bitki, ki so jo gledali, je bilo, da se ne bojajo nič boljše v Rusiji – večje hvale ne moremo pričakovati od oficirjev Rdeče Armade.

Večkrat sem šlihal popisovanje tehkih bitk od onih, ki so bili v njih. Ali ko sem poslušal polkovnika Pirca, sem se spomnil, da vemo zelo malo o pogovoru o pogovoru urediti, ki se vrše v Jugoslaviji. Partizani so uredili nov pregovor: kakav ratnik, takav radnik. Daleč so že napredovali s svojim načrtom za splošno vzgojo; v veliki meri so odpravili nepismenost v zaostalih krajih, kakor je bila Bosna. Čisto

običajen je prizor, da se vojak, ki se je ravnokar vrnil iz bojišča, vse dni naravnost za šolsko mizo. Tito je osebno nadzoroval pripravo načrta za vojno gradnjo hiš v Jugoslaviji. Načrt predvideva uporabo standardnega gradiva, ki v godnih pokrajinah, kamna, kjer so kamolomni; hile bodo različne velikosti, kolikor je članov v družini. Partizanski boji so jih privedli v naselja in vasi, ki jih niso prej nikdar obiskali uradniki katerikoli države; polkovnik Pirc mi je popisoval razmere, ki so jih našli po gorah v notranosti dežele. Orodje spe na kupo slame, ki je nastana po goli zemlji, koze so privezane v isti izbi. V taki hiši v Bosni je odprl dur partizanskim voditeljem premrznatih starih in oguljenih suknj. Ko so ga vprašali, če ni bolan, je dejal: »Samo malo me zebe.« V pogovoru se je izkazalo, da je imel tri sinove, ki so se borili v šesti partizanski diviziji. Jugoslovanci so bili različni, da se njihovi junaki ne bodo vrnil na take domove. Izračunali so si gradbeni načrt do najmanjših potankosti, do števila kamnov in tramov, ki jih bodo rabili. Polkovnik Pirc pravi, da so imeli predlogo med seboj Nemce, da se nebi naučili važne lekcije o tehnični organizaciji. Partizani imenujejo to svoj petletni boj: »ali upošteva da ga bodo komalč prej. Polkovnik Pirc pravi, da gledajo na Anglijo v mnogih ozihih. Ne samo, da hočejo zgraditi svojo zračno vojsko po vzorcu RAF-a, ki ga smatrajo za najboljšo zračno vojsko na svetu, nego hočejo prevzeti tudi druge britanske institucije, kakor npr. Anglijski week-end.

Oddano na BBC-ju: 27. Marca, 1944. London:

Za domače poslušalce Britanskih otokov: trikatr (18.00, 21.00, 24.00)

Za severno-ameriške oddajanje:

za pacifično,

za afriško,

za evropsko (v vseh evropskih jezikih).

Pogovor Pirca za radijsko postajo BBC, 27. marca 1944.

POZIV LETALCEM NA SREDNJEM VZHODU ZA VSTOP V NOVJ

Narodnoosvobodilna vojska in partizanski odredi Jugoslavije pod mojim vodstvom našega junaka maršala Tita vodi že 3 leta brezokompromisno borbo proti sovražniku. Naša s slavo ovržena vojska, ki je stila že 6 sovražnih ofenziv v borbi z mnogimi Revolucionarnimi in boje oboroženimi sovražniki, je bila osvojena v naših okoliščinah. Njena hrabrost in slava sta se razširili povsod po svetu. Jugoslovanski narod, zbran okrog maršala Tita v bratški slogi in vzajemnosti z izdajnim narodnim predstavnikom – Antifašističnim svetom narodne osvoboditve Jugoslavije – in narodno vlado, Nacionalnim komitejem – so ustvarili v teku le gigantike borbe trden temelj za novo demokratsko, federalno Jugoslavijo, ki predstavlja danes v skupnosti z zavezniki četrto vojskujočo se silo v Evropi. Pravilno ocenjujemo veličastno borbo naših narodov za svobodo slojajo vsak dan novi boji v vrste NOV, ki šteje danes nad 300.000 borcev – prostovoljcev in predstavlja neko redno vojsko, ki formirano za sedaj v 12 korpusih in se iz dneva v dan bolj in bolj krepi. Tudi v jugoslovanski letalstvu in inženirstvu sta sledili svojim čutom dolžnosti in ljubezni do svojega naroda in domovine ter sta prostovoljno pristopila v naše vrste. Naši vrhovni komandanti maršal Tito vas je uvrstil med borce NOV in ta naziv vi danes s ponosom nosite. Dodeli vam je dolžnost, da sodelujete skupaj z letalci, ki so pristili iz domovine, prve letalske enote NOV ter da čim prej stopite v borbo proti sovražniku.

Maršal Tito me je poslal v sporazumu z britanskimi vojaškimi oblastmi na Srednji vzhod z nalogo, da bi stvoril in organiziral naše letalstvo. Na podlagi dogovora, ki ga je maršal Tito sklenil z britanskimi vojaškimi oblastmi, boste vi v okviru RAF vzpostavili jugoslovanske letalske enote. Vaša naloga bo, da branite naše nebo z letali, ki bodo imela naše znake. Kot borci NOV v službi RAF boste prisegli zvestobo verno narodni Jugoslaviji in maršalu Titu ter boste nosili jugoslovanska uniforma. V sporazumu z RAF sem določil, da se vse letalsko osebje na Srednjem vzhodu, ki se je opredelilo za nas, in osebje, ki prihaja iz domovine, zbere v enem centru – Prvi jugoslovanski letalski baz – kjer se bo takoj začelo z organizacijo in najintenzivnejšim delom pri šolanju osebja in ustvarjanju letalskih enot NOV. Osebje, ki se iz formacijskih razlogov ne bi moglo takoj uvrstiti v začetne jugoslovanske enote in tudi ne v iste skupine, ki se bodo šolale, bo v svojih borbah NOV zavezano doletelo rezervno osebje pri komandirju oziroma pri dopolnitvi naših enot, ki bodo sledile. Vse letalsko osebje NOV bo ob vrstih v domovino potrdjeno RAF v administrativnem in operativnem pogledu ter se mora, po nalogi maršala Tita, držati pravil in predpisov, ki veljajo za RAF, dokler ne v vrstah RAF bodi na šolanju ali v službi. Maršal Tito pričakuje, da boste pred zunanjim svetom s svojim delom in disciplino dostojno predstavljali svoje slavne tovarše v domovini. Kruta borba, ki jo vodijo naši bori doma te tri leta, je posebno težka zaradi tega, ker ni bilo naše nobne branjenosti. Sedaj se nudi priložnost, da naše orodje zagospodari tudi na našem nebu. Ob tej priložnosti pozivam vse naše letalce izven domovine, ki se še niso izpustili in vrtili k svojemu narodu, naj vstopijo v naše vrste; to je zadnja priložnost, ker se bosta čas zaključne borbe. Britanski vojne oblasti so se odzvale, da bodo pomagale vsem tistim Jugoslovancem, ki želijo vstopiti v naše borbeno vrste in jih na letališča legat pozivam, naj se po redni poti javijo preložitim britanskim oblastem oziroma stariemu delegatu naše vojne misije v Kairo, da jih bodo napotili v Prvo letalsko bazo NOVJ.

Ta proglas je podpisal letalski polkovnik France Pirc, ki je bil tedaj pooblaščen predstavnik maršala Tita

Proglas je bil podpisan v Kairu 29. marca 1944.

1 Rafael Perhauč, Letalci prekomorci str 58, 59, Knjižnica NOV in POJ 23-Vi Nova Gorica 1988

Poziv letalcem na Srednjem vzhodu za vključitev v enote NOVJ. Poziv je podpisal polkovnik Pirc – pooblaščen odposlanec Tita in VŠ 29. marca 1944 v Kairu.

Raport polkovniku Pircu na letališču, kjer so postrojeni pripadniki 1. eskadrilje. Predaja borbenega prapora.

Letališče Benina (Libija), 22. aprila 1944. Priprave na slovesnost ob ustanovitvi 1. lovske eskadrilje NOVJ. Letala je v sestavi RAF pod nazivom »No. 352 Yugoslav Squadron RAF« ob navzočnosti polkovnika F. Pirca – pooblaščenega odposlanca maršala Tita in VŠ NOV in POJ.

29. marca 1944 sta predstavnik RAF za srednji vzhod – maršal Keith R. Park¹ ter odposlanec VŠ NOV in POJ – polkovnik France Pirc podpisala pomemben dogovor – pakt o sodelovanju. Ta dogovor je imel ključno vlogo v kontekstu jugoslovanskega odporiškega gibanja med drugo svetovno vojno, saj je vključeval formiranje dveh lovske eskadrilje.

Govor polkovnika Pirca pripadnikom 1. eskadrilje.

22. aprila 1944 je bila na letališču Benina (Libija) ustanovljena 1. lovska eskadrilja NOVJ. Letela je v sestavi RAF pod nazivom »No. 352 Yugoslav Squadron RAF«. Sestavljalo jo je 16 lovske letal tipa Spitfire V. Letala so imela jugoslovanske oznake. Značilne kroge RAF je nadomestila zvezda in jugoslovanska zastava na repu. To je edinstven primer, da so Britanci nekemu odporiškega gibanju v Evropi dovolili označiti letala, ki so letela v njihovi sestavi, s svojimi oznakami. 1. lovska eskadrilja je bila konec meseca premeščena na letališče Lete pri Bengaziju (Libija).

1. julija 1944 je bila ustanovljena še 2. lovska eskadrilja NOVJ z nazivom »No. 351 Yugoslav Squadron RAF«. To je bila jugoslovanska partizanska lovsko-bombniška eskadrilja RAF, ki je delovala med 13. oktobrom 1944 in 1. majem 1945 med drugo svetovno vojno. Eskadrilja je bila med partizani znana tudi kot Druga eskadrilja NOVJ.

Nekaj dni pred desantom na Drvar in poskusom Nemcev, da bi zajeli Tita in uničili VŠ, natančneje 20. maja 1944, je iz Drvarja polkovniku Pircu Tito preko predstavnštva NKOJ v Italiji poslal ukaz, da napoti preko Visa v domovino 400 borcev – prostovoljcev, ki so prišli iz Kaira, da bodo na razpolago VŠ, in naj Pirc pride poročat na sedež VŠ v domovini. V tem kontingentu je bilo v domovino napotenih okoli 560 prostovoljcev, kar je razvidno iz vsebine radiograma: »Sem je prispelo okoli 560 borcev iz Egipta, ki bodo čez nekaj dni formirani in oboroženi odšli v domovino.« (J. B. Tito, Zbrana dela, 20. knjiga, str. 57, 171, 216)

Radiogram je bil poslan 25. maja. Poslal ga je Pircov sodelavec, polkovnik Pirc je bil takrat v Kairu. V tej skupini prostovoljcev je bila večina primorskih Slovencev, ki so po kapitulaciji Italije ostali v zavezniških taboriščih v severni Afriki.

1. septembra 1944 je bil Pirc povišan v generalmajorja letalstva. Vojno letalstvo, ki je nastajalo tako rekoč iz nič, še zdaleč niso bila samo letala in piloti. Pirc je kot prvi mož odseka za letalstvo pri VŠ moral poskrbeti za vse ostale podporne službe in tudi za letališko in vzdrževalno tehnično infrastrukturo.

Prva partizanska letalska baza, ki je bila v Livnu (Bosna in Hercegovina), je sredi leta 1943 imela vsega tri letala. Od novembra 1944 do marca 1945 je letalstvo Jugoslavije že imelo v svoji sestavi eno lovsko in eno jurišno divizijo, to je šest letalskih polkov s po 32 letali in enotami za oskrbo. (Franc Sever – Franta, Vojnozgodovinski zbornik, št. 30/2007, str. 6)

¹ Glavni maršal letalstva Sir Keith Rodney Park (15. 6. 1892–6. 2. 1975) je bil na Novi Zelandiji rojen častnik kraljevih letalskih sil (RAF). Med drugo svetovno vojno je bilo njegovo vodenje skupine št. 11 RAF ključnega pomena za poraz nemškega vojnega letalstva (Luftwaffe) v bitki za Britanijo. Januarja 1944 je bil Park povišan v maršala letalstva in imenovan za glavnega poveljnika poveljstva RAF na Bližnjem vzhodu. (Wikipedija, prosta enciklopedija)

Polkovnik F. Pirc v družbi z britanskimi inštruktorjem RAF, polkovnikom Johnom Ernestom L. Proctorjem. Desno stoji major Milan Simovič, častnik za zvezo med letalstvom NOVJ in angleškim RAF.

Avgust 1944. Slavnostna zaobljuba letalcev 1. in 2. letalske eskadrilje na letališču Maison Blanche v severni Afriki. Polkovnik F. Pirc je ob britanskem oficirju četrti z leve. Vsi letalci so tokrat že v novih poletnih uniformah. Od tu sta bili obe eskadrilji najprej premeščeni v letalsko bazo pri mestu Canne v Italiji, nato na otok Vis in od tu v Zemunik pri Zadru, od koder sta sodelovali pri zračni podpori v sklepnih operacijah za osvoboditev.

Letala prve lovske eskadrilje na letališču na otoku Vis. Letališče so uporabljali tudi zavezniki za zasilno pristajanje bombnikov, ki so bili v misijah poškodovani. Štirimotorni zavezniški bombniki so vidni v ozadju.

Maršal Tito govori pripadnikom 1. in 2. eskadrilje na letališču na otoku Vis. F. Pirc je na sliki prvi z desne.

Letalo Spitfire z oznako »Slovenec« na letališču Vis. Ogledujejo si ga Tito, Pirc in britanski oficir.

Ogled letal na letališču Vis, na sredini sta Tito in F. Pirc.

Fotografija letala Hawker Hurricane MK IV iz 351 Sq RAF (2. eskadrilja NOVJ), ki se je našla v zapuščini F. Pirca z jugoslovanskimi oznakami na repu in trupu letala. Nastala je verjetno v severni Afriki.

Pregled borbenega delovanja Prve in Druge eskadrilje:		
Aktivnost	izvršene bojne operacije	596
Poraba ubojnih sredstev	borbenih vzletov letal	2191
	bombe 250 lbs (112,5 kg)	1208
	rakete 25 lbs (11,25 kg)	160
	rakete 60 lbs (27 – kg)	3982
	topovalski naboji 20 mm	46000
	mitraljeski naboji 7,7 mm	202.000
	mitraljeski naboji 7,9 mm	114.163

Statistika bojnih operacij 1. in 2. eskadrilje letalstva NOV in POJ od ustanovitve do konca vojne.

Pripadniki 1. eskadrilje pred letalom Spitfire V. V sredini v temni uniformi polkovnik F. Pirc, levo od njega zavezniški inštruktor RAF John Ernest L. Proctor, desno verjetno prvi komandant eskadrilje Mileta Prodić. Politični komisar eskadrilje je bil Franjo Kluz, ki je bil prvi vojaški pilot vojnega letalstva NOVJ – narodni heroj, ki je padel septembra 1944, ko je bil njegov Spitfire sestreljen pri Omišlju.

PRVI KOMANDANT VOJNEGA LETALSTVA NOVE JUGOSLAVIJE

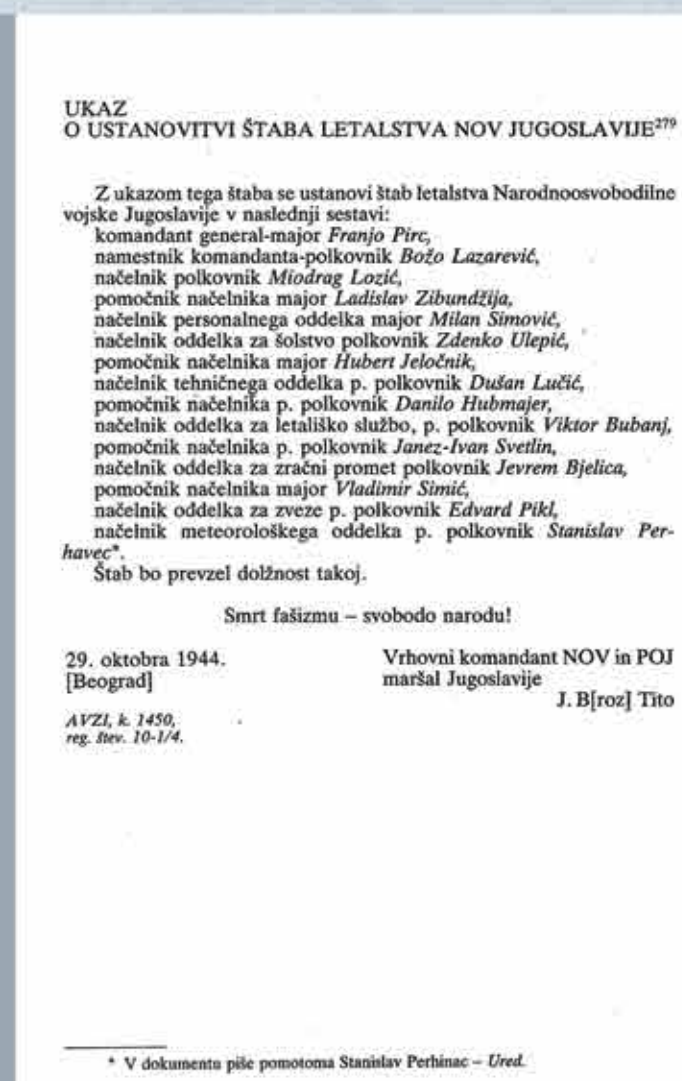
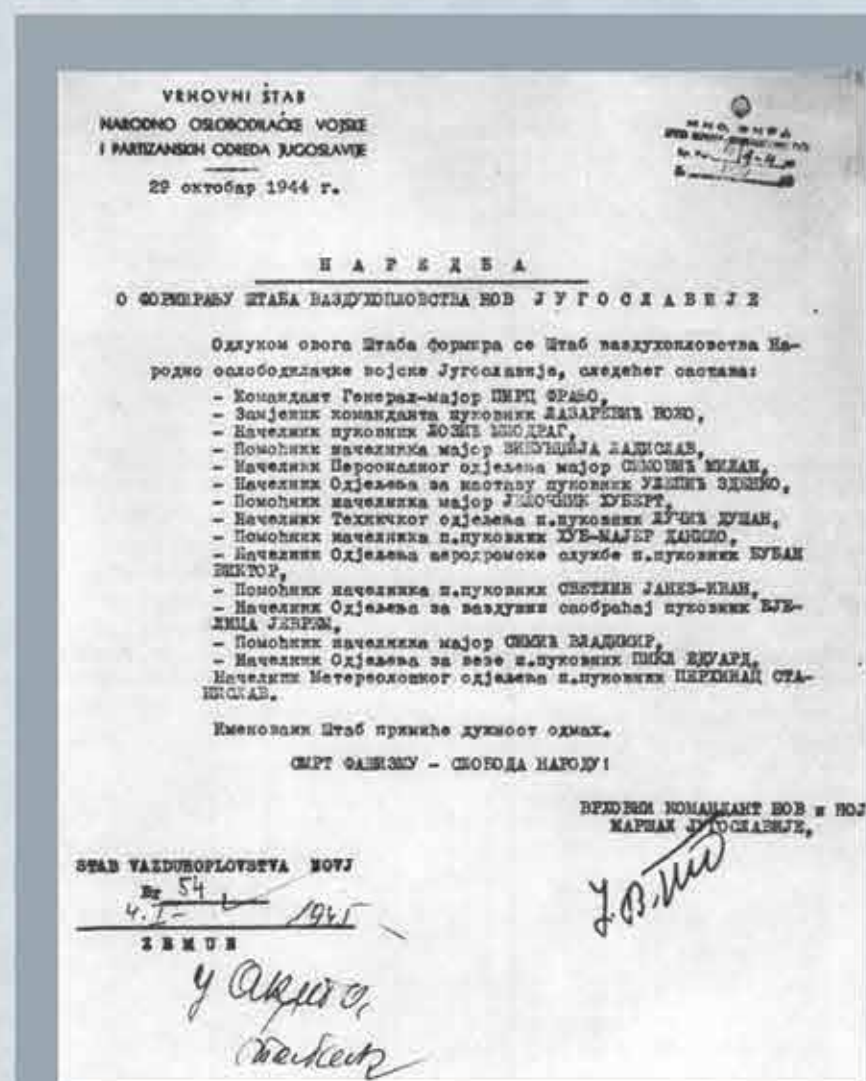
France (Franjo) Pirc je bil 29. oktobra 1944 imenovan za prvega komandanta na novo ustanovljenega štaba letalstva Narodno osvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije (NOV in POJ) s sedežem v Zemun. Ukaz je že bil izdan v osvobojenem Beogradu.

9. avgusta 1945 se letalstvo NOV preimenuje v Vojno letalstvo in protizračna obramba Federativne ljudske republike Jugoslavije (VL in PZO FLRJ). General Pirc je bil njegov komandant do 1. oktobra 1946.

Komandanta štaba letalstva NOV Jugoslavije generalmajorja Franceta Pirca je po prihodu v Zemun čakalo izjemno zahtevno in odgovorno delo. Letalstvo je pri osvobajanju domovine igralo vse pomembnejšo vlogo v podpori enotam na terenu. Na drugi strani pa se je soočal z neizmerno bolečino ob izgubi žene in hčerke, katerih posmrtno ostanke je želel najti. Iskanje je trajalo vse do začetka leta 1946, ko ju je našel, prepoznal in pokopal na zemunskem pokopališču.

Buecker 181 Bestman – nemško izvidniško letalo, ki ga je general Pirc imel na razpolago v času, ko je poveljeval vojnemu letalstvu. Z njim sta letela Pirc in Kocbek iz Zagreba v Beograd.

Levo: Kopija Ukaza o ustanovitvi štaba letalstva NOV in POJ Jugoslavije, izdanega v že osvobojenem Beogradu s sedežem v Zemun. Ukaz je podpisal maršal Tito. Ukaz je v originalu pisan v cirilici. Po ukazu štab začne z delom takoj. Desno: Prevod ukaza o ustanovitvi štaba letalstva NOV in POJ Jugoslavije.

France Pirc je v času, ko je bil komandant letalstva, rad priskočil na pomoč rojakom, ki so bili v različnih vlogah do konca vojne in takoj po njej. Nekateri nanj niso pozabili in so o njem pisali v svojih spominih.

Edvard Kocbek, Dnevnik 1945, 23. september:

... Sedla sva v aparat nemške marke (Krücke) in se vzdignila. Sedel sem poleg njega na desnici. Lovec se je vzdignil in usmeril v višino 600 m. Začela se je prelepa vožnja ...

Pri kosilu mi je namreč Pirc dejal: »Storila bova majhen odklon na desno. Danes je obletnica smrti moje žene, ki so jo imeli zaprto z otrokom v Gradiški, nato v Jasenovcu in jo ubili z otrokom nedaleč od taborišča v grmovju ob Savi.« Prevezlo me je, ko sem ga od časa do časa pogledal resnega na svoji levi, kako sedi in strogo pazi, miren, zagledan v daljavo, ki strmi vanjo skozi temna očala. Naenkrat se nagne k meni in zakriči: »Vidiš, Jasenovac.« Z roko pokaže na levo pod seboj. Ob Savi velik obzidan prostor, na katerem je vrsta razrušenih barak in poslopij. Ne morem razvideti, zakaj same razvaline, niti streh ni več. Pirc spusti letalo nizko, zakroživa v loku nad taboriščem in strmiva iz zraka vanj, nato še enkrat, še bolj drzen lok, visim čisto nad Pircem, tako da se moram loviti za desno stran. Niti žive duše ne opaziva. Kraj smrti. Pirc je snel čepico. Še enkrat nizko zakroživa, nato se vzdigneva in usmeriva proti vzhodu. Čez nekaj minut znova nad Savo. Pirc me potegne in znova zakriči: »Tukaj so jo ubili.« Gledam v gozdnati breg ob levi, bolj grmičje kakor gozd. Vmes liki jas in praznih prostorov. Še vedno kaže z roko in strmi. Spustiva se navzdol v drznem loku. Kar sapo mi jemlje. Pirc kakor da išče, še enkrat, nato nizko ob breg, nato zopet lok nad drugo jaso, nato nov drzen krog. Pirc strmi in gleda, kakor da išče z napetimi očmi, kakor da bo zdaj zdaj odkril bele kosti ali truplo ali nekaj, kar bi ga navdalo z mirom: tukaj je bilo, tako se je zgodilo, tukaj so jo vrgli v Savo, ta kos neba je zadnjič pogledala. Čutil sem, da jo je neizrečeno ljubil. (E. Kocbek, Dnevnik 1945, str. 60–62)

V Zemun je delovalo Slovensko kulturno-prosvetno društvo France Rozman, ki je Pircu podelilo naziv prvega častnega člana društva aprila 1945, še pred koncem vojne.

Listina častnega člana Slovenskega kulturno-prosvetnega društva France Rozman v Zemun.

Narodnoosvobodilni odbor mesta Zemun je Pircu 24. 5. 1945 podelil naziv častnega predsednika Otroškega zavišča. Kopija listine, Zemun, 24. 5. 1945.

Izbor fotografij generala Pirca ob obisku letalske enote leta 1945. General je v pilotski uniformi. Ob tem dogodku na letališču v Zemunu gosti tudi sovjetsko delegacijo. Letalska enota je postrojena v čast generalu in delegaciji.

Letalski miting na letališču v Zemunu. Raport generalu in nagovor Pirca zbranim, tokrat v paradni uniformi.

Pirc se pripravlja na polet z letalom Fieseler Fi 156 Storch (Štorklja). Za njim sedi neznan visoki oficir.

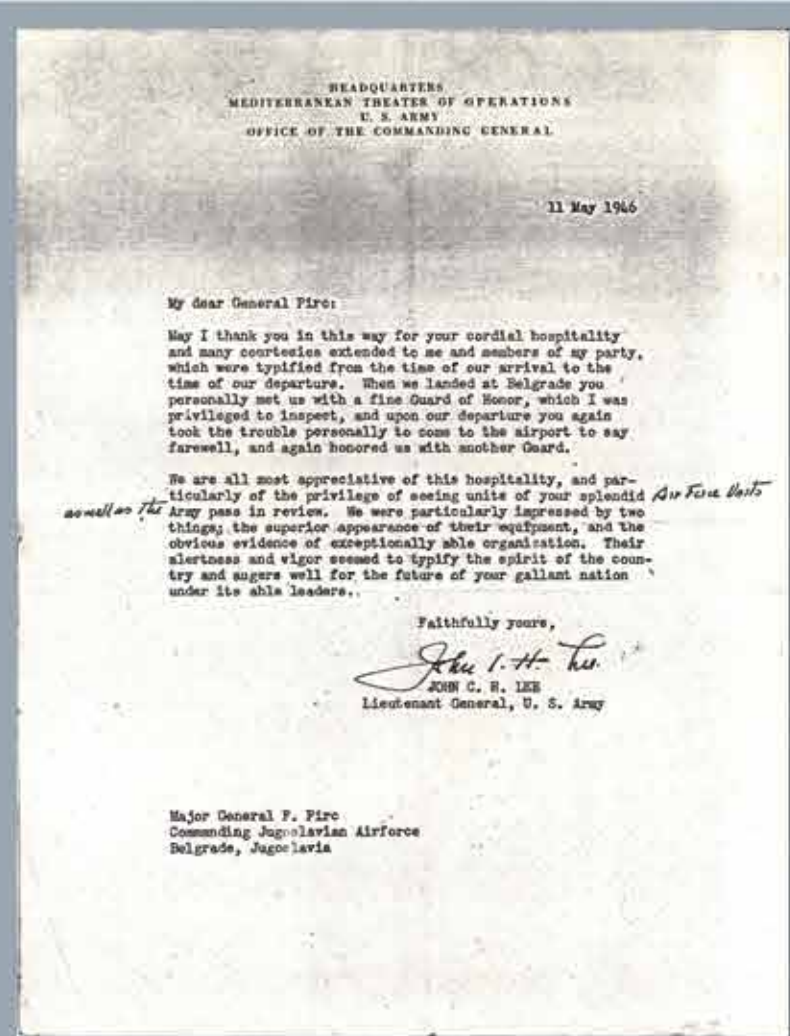

V družbi slovenskega generala Lada Ambrožiča Novljana (desni ob Pircu), neznanega oficirja ter dame. Kje je fotografija nastala, ni znano.

Pirc je s Kocbekom od prvega srečanja dalje vezalo več kot le poznanstvo. Ves čas sta bila v stikih, Kocbek v svojih dnevniških zapisih tako tudi zabeleži prvi znak Pirčevega nestrinjanja z jugoslovansko politiko iz leta 1946, ko je bil Pirc doma v Žimaricah pri svojih domačih. V tem času je v Ljubljani obiskal tudi Kocbeka, ki se je vrnil iz Beograda, saj so mu ukinili njegov resor.

Pirc me je obiskal, začuden, kaj se to pravi, da me ni v vladi. Ostala sva sama, videl sem vse razburjanje, ki ga je izražal brez rezerv in naravnost. ... »Zdaj boste morali kristjani nastopiti. Bil sem mesec dni doma, marsikaj videl in slišal. In rečem ti tole: če vi svobodno nastopite pri svobodnih volitvah, imate po vsej Sloveniji 80 % ljudi. Danes vas vsi pričakujejo, pravi OF-arji, liberalci, klerikalci, celo pošteni komunisti. Jaz si sam to želim. Izredno si želim svežega vetra. Želim si reda, pravice, napredka in človečnosti. In še to: svoje življenje dam za tvojo zadevo, če boš nastopil.« (Edvard Kocbek, Dnevnik 1946/1, str. 60–61)

1. oktobra 1946 je bil Franc Pirc razrešen s položaja komandanta Vojnega letalstva in protizračne obrambe FLRJ. Razporejen je bil v rezervo. Vzroki za razrešitev niso znani. Njegova bleščeča vojaška kariera se na tem mestu za vedno konča.

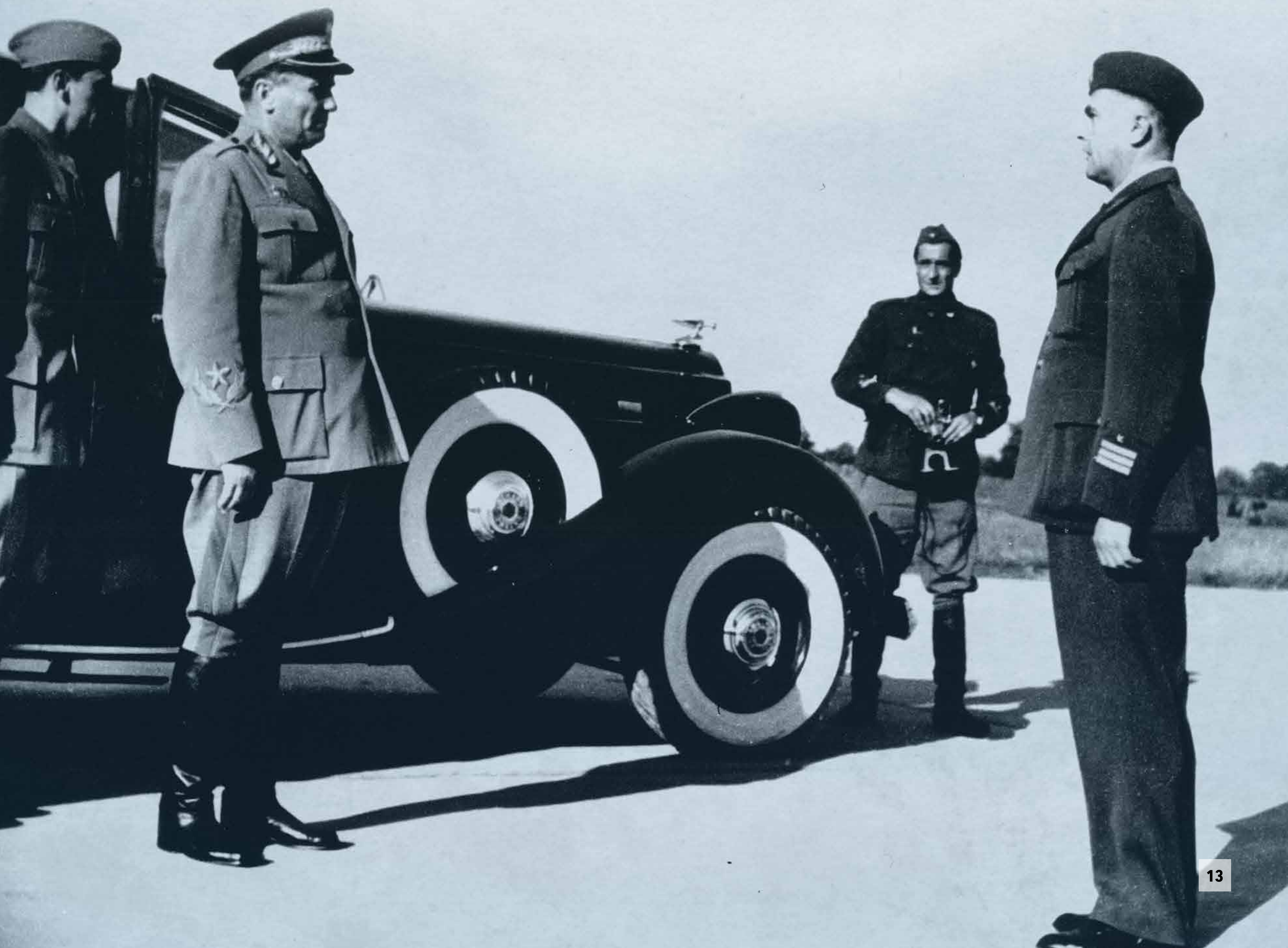

Levo: Kopija zahvalnega pisma generalpodpolkovnika vojske Združenih držav Amerike Johna C. H. Leeja poveljniku letalstva Francetu Pircu za sprejem in gostoljubje ob obisku ameriške vojaške delegacije v Beogradu. Desno: Prevod zahvalnega pisma.

Portret maršala Tita, ki ga je on osebno poslal Pirčevi mami Frančiški. Fotografijo je Tito lastnoročno podpisal z datumom 3. november 1945.

Maršal Josip Broz Tito in general F. Pirc. Fotografija je verjetno nastala ob sprejemu na poveljstvu jugoslovanskega letalstva v Zemunu.

Komandant letalstva generalmajor F. Pirc predaja raport maršalu Titu ob njegovem obisku na letališču v Zemunu 20. oktobra 1945. Tito se je že pripeljal s prestižno limuzino.

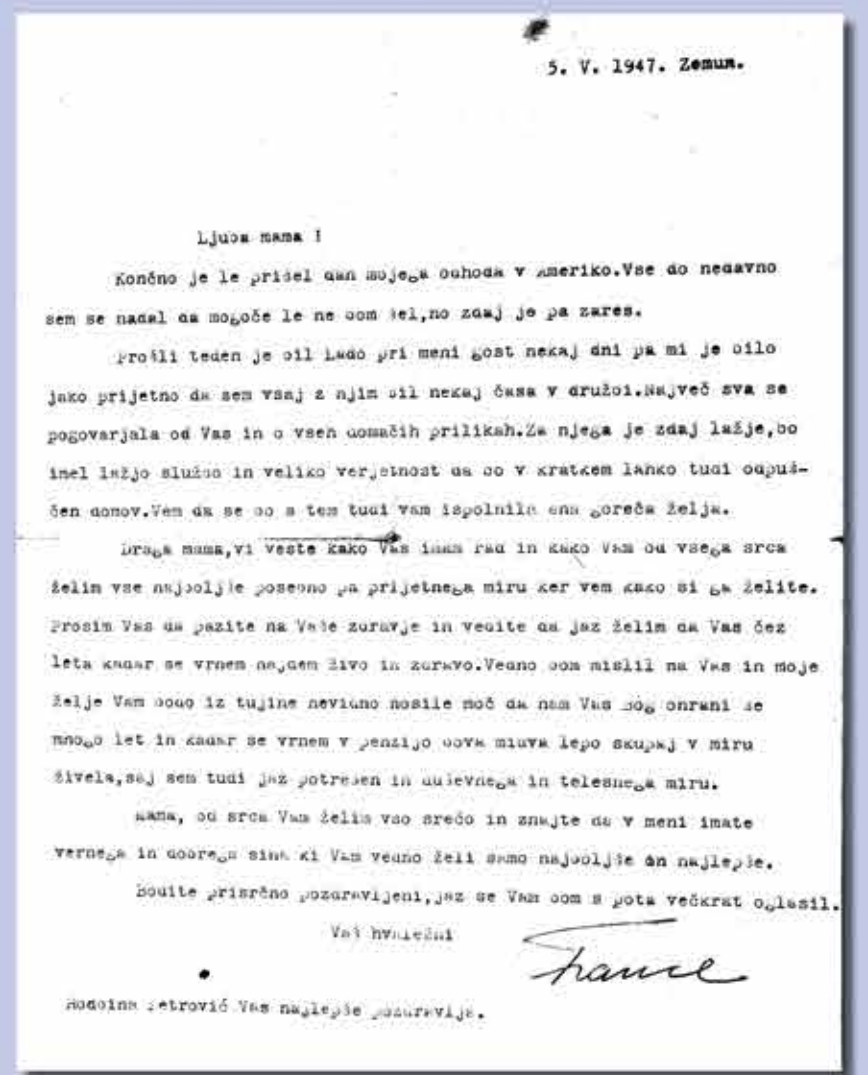

VELEPOSŁANIK V ARGENTINI 1947-1949

Kocbek v svoj dnevnik iz leta 1947 napiše:

Prvi pomladni dan, sončen, jasen, prijeten. General Pirc se je javil in povedal, da je določen za poslanika v Argentino. Vidim, da je po eni strani počaščen, po drugi pa vznemirjen, ločil se bo od Slovenije, kamor je težil zadnje čase, in od družine, ki je nanjo izredno navezan. Maršal mu je ob tej priložnosti podaril mali avion, ki me je v njem predlani za binkošti prepeljal iz Zagreba v Beograd. Vidi se mu, da si je o Argentini že pridobil splošno znanje, deloma tudi od Cankarja, ki je tam nekoč kot poslanik briljiral. Ko pa prideva v pogovoru na bodočo vojno, se mu oči zameglijo. Vojak je, pa tudi pesimist po zadnjih velikih življenjskih izkustvih. Zato nisem bil presenečen, ko mi je napovedal bodočo svetovno vojno v petih letih ... (E. Kocbek, Dnevnik 1947, str. 123-124)

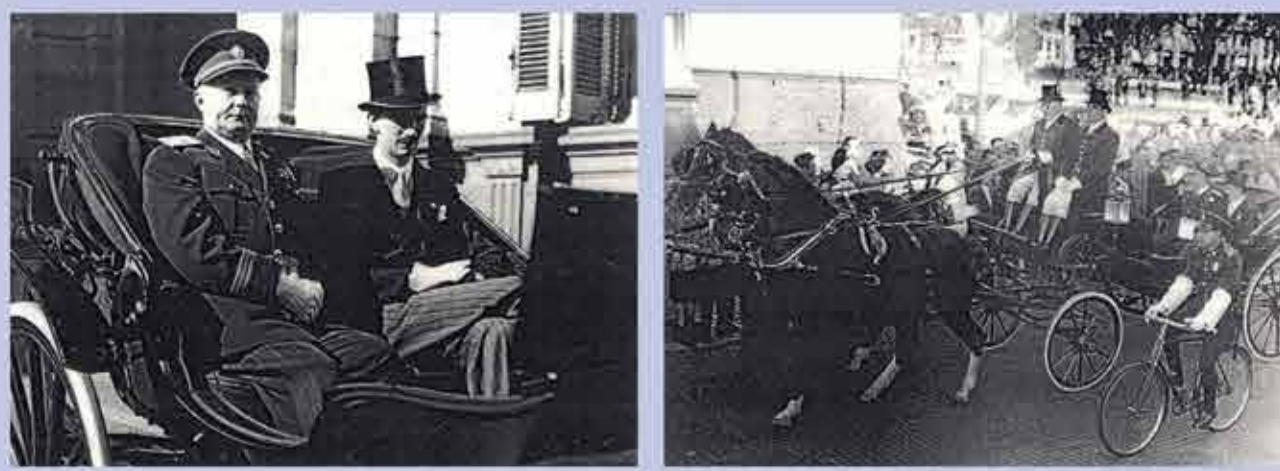
Kljub vtisu, da je zadovoljen in počaščen z bodočo službo veleposlanika v Argentini, je Pirc v sebi čutil določeno mero razdvojenosti in negotovosti. Vse do odhoda je potihoma vendarle upal, da mu ne bo potrebno od doma. Iz pisma materi, ki ga je napisal 5. maja 1947 v Zemunu, je to še kako razvidno.

Pismo mami pred odhodom v Argentino. Pismo je ohranjeno, original hrani nečak France Pirc iz Žimara.

PRIHOD V ARGENTINO - BUENOS AIRES, PREDAJA POVERILNIH PISEM PREDSEDNIKU PERONU 25. 7. 1947.

Slovesnost ob sprejemu veleposlanika F. Pirca v Buenos Airesu (Argentina) in sprejem pri predsedniku Peronu, kjer veleposlanik preda poverilna pisma (akreditive). Veleposlanik Pirc v svečani generalski uniformi se s kočijo s konjsko vprego odpelje do predsedniške palače. Na zadnji fotografiji so uslužbenci veleposlaništva zbrani okrog veleposlanika, verjetno pred ali po sprejemu pri predsedniku Peronu. (Bojan Simić, *Jugoslavija in Argentina 1946-1955*, str. 44, 45 in 55. Izdal inštitut za novejšo zgodovino Srbije.)

Predaja akreditivna poslanika Pirca predsedniku Peronu 25. 7. 1947. (DAMST, 1947, Argentina, f. 9)

Mamino pismo sinu Francetu pred njegovim odhodom v Argentino. Izvirnik pisma je ohranjen in je del arhiva sorodnikov Pirc.

Prireditev v Buenos Airesu 4. 10. 1947 ob neznanem dogodku s številnimi gosti. Sprejem veleposlanika Pirca za povabljenе goste. S hrbtne strani fotografije je razviden datum nastanka fotografije.

Praznovanje in sprejem visokih gostov ter tujih diplomatskih predstavnikov na veleposlaništvu v Buenos Airesu ob 29. novembru, jugoslovanskem prazniku dnevu republike. Fotografije so verjetno nastale leta 1947.

Sprejemi in proslave ob različnih priložnostih v letih 1947 in 1948.

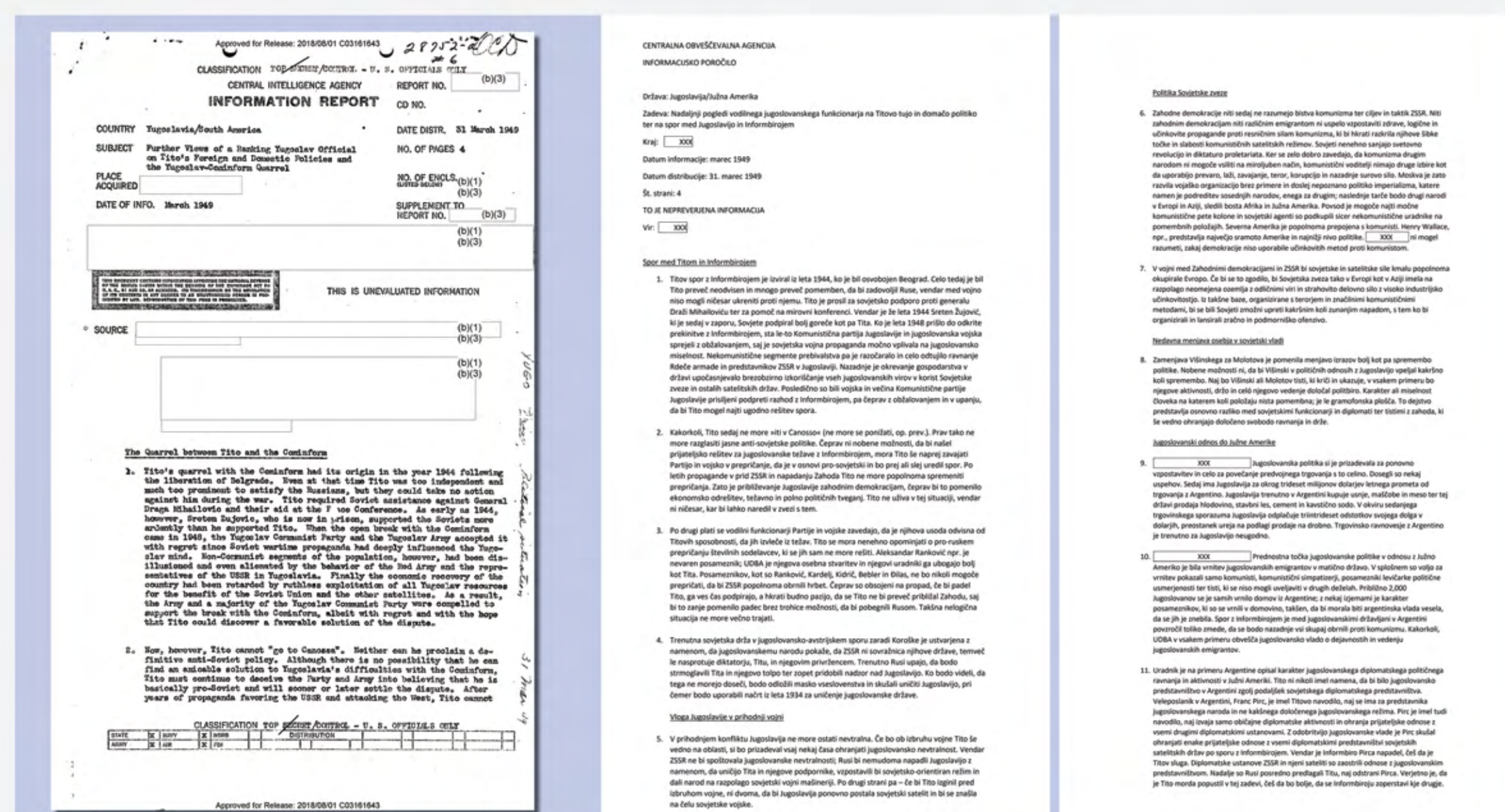
Praznovanje in sprejem ob jugoslovanskem državnem prazniku dnevu republike 29. 11. 1948 na vrtu veleposlaništva v Buenos Airesu v Argentini.

SLOVENSKI GLAS
C. RAMON LISTA 5158

Slovenski glas je bil časopis slovenskih izseljencev v Argentini, ki je občasno izhajal v letih 1946–1950. Veleposlanik Pirc je pripravil sprejem za predstavnike izseljencev in piscev časopisa.

Tuje obveščevalne službe so ves čas pripravljale poročila o stanju v Jugoslaviji.

Levo: Kopija poročila ameriške CIA o stanju v Jugoslaviji po sporu Tita z Informbirojem v začetku leta 1949 in delovanju jugoslovanskega ambasadorja Pirca v Argentini. Posebej zanimive so ugotovitve v 11. točki poročila, kjer Informbiro Pirca označuje kot Titovega slugo in zahteva njegovo zamenjavo. Desno: Prevod omenjenega poročila ameriške CIA.

Veleposlanik Pirc je po navodilih jugoslovanske vlade od argentinskih oblasti večkrat zahteval aretacijo in izročitev ustaškega »poglavnika« Anteja Paveliča in sodelavcev, ki so se po vojni zatekli v Argentino. V domovini so bili obtoženi vojnih zločinov in zato iskani. Veleposlanik Pirc je bil zaradi uboja žene in hčerke v ustaškem koncentracijskem taborišču Jasenovac razumljivo nepomirljiv do ustašev in ustaštva. Vse njegove zahteve so Argentinske oblasti zavrnile.

V dnevniku z datumom 5. septembra 1949 Kocbek omenja pismo, ki mu ga je poslal prijatelj in veleposlanik Pirc. Vsebina nakazuje, da je nastalo v času, ko je veleposlanik že pripravljal svoje pismo – »memorandum« Titu.

Še enkrat sem prebral pismo, ki nama ga je pisal Franjo Pirc iz Buenos Airesa. Zamišljen sem nad njim. To je redko pismo, ki izraža težko duševno stanje na intenziven, skoraj vehementen način, ki je hkrati otožno zadržan in metodično rezerviran. Kritika partijske agrarne politike je sicer čustvena in romantičnokonservativna, toda dirne me predvsem njegova moralna prizadetost, ki si išče v njem izraza kakor pri pravem poštenjaku. Vedno znova pa prebiram odlomek:

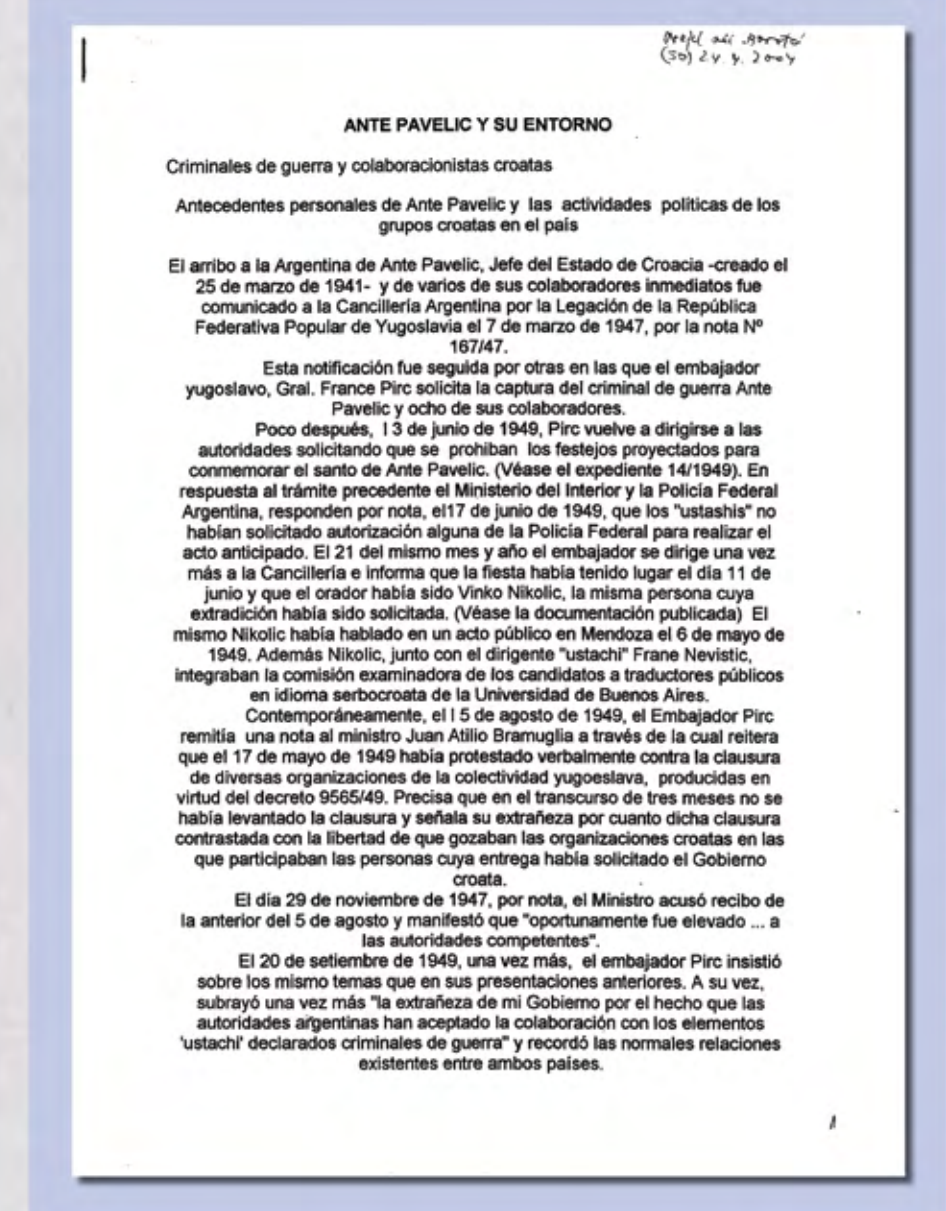
«... Ne pišem Ti vse to z željo, da interveniraš, ker bi to tako bilo brezplodno, temveč zato, da Ti izrazim svoj upravičeni pesimizem in globoko razočaranje. Ko gledam naše politično obzorje, nikakor ne morem razumeti, da mora ves naš narod težko materialno trpeti zaradi nekakih ideoloških sporov, ki jih posebno naši kmečki ljudje ne morejo razumeti, ker so jim tuji in odvrtni. Ti se z menoj vsekar ne boš strinjal, ker vem, da drugače misliš, vendar mislim, da je pošteno, če ti to odkritosrčno povem in priznam, kajti meni ni niti do udobnega življenja niti do položaja, kakor doma mnogi mislijo, temveč mi je edino do interesov in želja našega naroda, ki mu pripadam in za katerega živim, ker privatnega življenja sploh več nimam...»

Gozdovi tihi moje domačije
blaže grenkobo moje bolne duše.
V spominih grenko sladkih le še hujše
mi vzplameni srce, pa se spočije
v zavesti tega, kar je nemogoče,
kar v svojem bolu le spoznati noče.
(Pirčevi verzji na koncu pisma)

(E. Kocbek, Dnevnik 1949, str. 307, 308)

Še en sprejem pri veleposlaniku Pircu v Argentini. Datum sprejema in nastanka fotografije ni znan, ravno tako ne, komu je bil sprejem namenjen.

Ante Pavelic in njegov krog
Vojni zločinci in hrvaški kolaboracionisti
Osebnih podatki Anteja Paveliča in politične dejavnosti hrvaških skupin v Argentini

Prihod Anteja Paveliča, voditelja Hrvaške države ustanovljene 25. marca 1941 in njegovih sodelavcev v Argentino je vprašljivo SFRJ prebrala argentinski obkramen dne 7. marca 1947, št. 16747.

Taj obljubi so sledile druge v katerih je jugoslovanski ambasador general Franjo Pirc zahteval aretacijo Anteja Paveliča in osimih kolaboracionistov. Pirc je v svojem pismu, ki ga je poslal prijatelju in veleposlaniku Pircu, označil Anteja Paveliča kot Titovega slugo in zahteval njegovo zamenjavo.

Letu 1949 je bil v Buenos Airesu ustanovljen vprašljivo, demokracijski blok znotraj katerega je bila hrvaška delegacija pod pokroviteljstvom polkovnika Alberta Guglielminija in porotniškega poslanca Vignija Filipija.

Kot rezultat te note se je 3. oktobra 1949 Ministrstvo za zunanje zadeve omenilo na Notranje ministrstvo, da je bila vloga revolucionarstva in nasilnega pristojništva oblatenost. 20. septembra 1949 je ambasador Pirc je enkrat vrnjen pri istih temah kot je zgoraj omenjeno. Ponočno je pisoval, vendar ni našel vloga, da je argentinska oblast sprejela sodolovnje z usmrti, ki so bili predlagani za vojne zločince in spomni na normalne odnose med državama.

Letu 1949 je bil v Buenos Airesu ustanovljen vprašljivo, demokracijski blok znotraj katerega je bila hrvaška delegacija pod pokroviteljstvom polkovnika Alberta Guglielminija in porotniškega poslanca Vignija Filipija.

Originalni dokument argentinskega ministrstva za zunanje zadeve in njegov prevod, v katerem utemeljujejo, zakaj ustaških vojnih zločincev ne bodo izročili Jugoslaviji.

Prihod jugoslovanske luksuzne ladje Partizanka v Buenos Aires in sprejem veleposlanika Pirca na krovu ladje. Veleposlanik Pirc je v temni obleki s klobukom in sončnimi očali. Verjetno stoji ob kapitanu ladje ali visokem ladijskem častniku.

MEMORANDUM MARŠALU TITU IN ČAS IZGNANSTVA

22. oktobra 1949, najverjetneje preko teleprinterja ali kake druge takrat dostopne povezave, je France Pirc Titu v Beograd poslal pismo – memorandum, s katerim ga je opomnil na zablode, v katere je zašla Jugoslavija prva leta po vojni. Zanimivo je, da je pismo napisal v slovenščini.

22. X. 1949.
Buenos Aires.

Spoštovani tovariš maršal,

Od objave obtožbe Informbiroa proti KPJ pa do danes so se stvari tako razvile in zaostrole, da naša sedanja politična in gospodarska situacija zahteva hitre in korenite odločitve in spremembe.

Kakor sam veš, jaz nisem komunist, ampak sem navdušen rodoljub, ki je z narodom vedno živel in čustvoval v sreči in nesreči ter končno izgubil celo svojo družino in s tem tudi svoje privatno življenje. Kot tak jaz že leta opazujem in ocenjujem našo politično in gospodarsko situacijo in posebno danes, po poslednjih dogodkih, sem spregledal stvarnost in se tako odločil, da ti odkrito in pošteno izložim svoje gledišče in odgovarjajoče predloge. Tako mi narekuje moja vest in na to nimam samo pravice, ampak tudi dolžnost kot jugoslovanski patriot. Pripravljen sem na vse posledice tega mojega koraka, ki sem ga storil v obrambo interesov našega ljudstva, a predvsem našega kmeta.

Mednarodna situacija:

1.- Jugoslovansko vrhovno vodstvo na čelu s teboj je izvrženo in dokončno obsojeno od službenih krogov mednarodnega komunizma, predvsem od Moskve in Stalina, a ti osebno si od njih obsojen na smrt.

2.- Začetni čisto ideološki spor se je sedaj razvil v mednarodni spor izmed naše države in ostalih komunističnih držav.

3.- Kot posledica tega spora se je začela proti naši državi in narodu taka politična in gospodarska gonja, da je v naši zgodovini ni enake.

To je najbrutalnejše nasilje močnejšega nad slabšim, kar nam dokončno mora odpreti oči in dokazati nam, da naš narod nima kaj dobrega pričakovati od komunizma in njegove internacionalne zločinske družbe, katere danes pred celim svetom predstavlja en brezobziren kriminalni imperijalizem novega tipa.

4.- Ako je na naši strani pravica in resnica, kot to trdi naš tisk in propaganda, moramo vedeti, da je na nasprotni strani ogromna sila in nasilje kot posledica diktatorskih tendenc nad malimi narodi in četudi bi Moskva uvidela svojo napako, ona je ne bo nikoli priznala že zaradi svojega prestiža v svetu.

5.- Polemika, ki se je razvila vsled tega spora in razdora v fronti mednarodnega komunizma, je svetu odprla oči in dokazala sledeče:

- da ideološka koncepcija današnjega komunizma ne odgovarja željam in interesom širokih ljudskih slojev, ker ni realna in zato brez nasilja neizvedljiva,

- da se nova socialna preobrazba oziroma socializacija sprova povsod v imenu naroda, a v resnici je vse to proti želja naroda,

- da se proces nasilnega sprovajanja socializma hoče na vse načine prikriti pred svetom, kar dokazujejo ozke omejitve oziroma nemogočnost svobodnega vseljevanja in izseljevanja,

- da se komunistični režimi v takih državah morajo držati na vladi samo s pomočjo sile in nasilja z aktivom od 3 % do 5 % celokupnega prebivalstva, kar nikakor ni demokratično, pač pa diktatorsko,

- da je pod izrazom »narodna demokracija« pravzaprav treba razumeti diktaturo komunistične partije, kar predstavlja nezatno število 3 % celokupnega našega prebivalstva. Vse ostalo prebivalstvo pa mora pod pritiskom straha in sile sodelovati in pomagati ter služiti kot baza za ideološko preobrazbo v komunističnem duhu. Vse to bi bilo razumljivo in opravičeno, če bi tak socializem res vodil k blagostanju, pravičnosti in boljšem življenju. Ali mi vsi vemo, da v Sovjetski Zvezi, kjer že nad trideset let gradijo socializem več ali manj po istih receptih in principih kot mi, narodi tam živijo še vedno v primitivnosti, bedi in pomanjkanju osnovnih vsakodnevnih potrebščin, a boljševiški režim se drži na oblasti še vedno s silo, nasiljem in vstrahovanjem narodov.

-2-

6.- Spor s Kominformom danes predstavlja zlom in razbičje pogrešno zasnovanega socialističnega fronta zaradi odstopanja od pravih demokratičnih principov in kot posledica škodljivosti državnega kapitala, kajti medtem ko privatni kapital vedno ima nad seboj državno oblast kot vrhovnega arbitra in pod kontrolo države privatni kapital ne more postati element eksploatacije, če je vlada zares narodna vlada, - se pa državni kapital mora prej ali slej izvolperiti v obratni in brezdušni eksploatacijski element, ki mori tako delavca kot kmeta, ker nad seboj nima nobene oblasti in kontrole, kot je to slučaj pri nas, a v velikih državah preraste prej ali slej v imperijalizem, za kar imamo danes primer v Sovjetski Zvezi.

Vse to nam dokazuje, da je marksistična teorija nerealna, ker ne vodi k postavljenem cilju, to je k blagostanju širokih narodnih slojev. Marksizem predstavlja v praksi usodno zgodovinsko zmotno in zablodo, ker se v praksi protivi osnovnim principom človečnosti in kot tak je proti naroden, kot nam potrjuje dejstvo, da v nobeni državi do danes komunizem ni prišel na oblast legalnim potom resnično svobodnih volitev, pač pa je povsod nadeladal s silo, prevaro in lažnimi obljubami.

Notranje – politična situacija:

1.- Vsled nastalega spora s Kominformom se je naše ljudstvo iskreno zbralo okrog tebe in ti dalo v usodnem momentu tvojo moralno podporo. Pri tem narod ni hotel podpreti Komunistično partijo, ki mu je tuja in odvrtna, ampak je hotel podpreti osebno tebe kot priznanega organizatorja in vodjo v prošli vojni za slobodo in kot šefa države in nadi, da se bo odslej naša politika usmerila novim, pravičnejšim resnično narodnim potom. Kot šefa Komunistične partije te narod obsoja, ker tebi pripisuje vse one mnogoštevilne prestopke in krivice, ki so jih narodu prizadeli partijski prenapeteži in sektaši kot izvršni državni organi.

2.- Naše narodne mase niso za tak socializem, kot se danes pri nas sprova, še bolj pa so proti brezobzirnim metodam, s katerimi se isti sprova v praksi, a posebno je proti tebi naš kmet. Naše narodne mase žele nekaj drugega, gotovo pa je, da si nihče več ne želi vrniti na staro.

3.- Vsled nesmiselnega forsiranja težke industrije smo zanemarili proizvodnjo artiklov široke potrošnje in zdravil. Posledica tega je vseobče pomankanje osnovnih potrebščin, vsled česar raste opravičeno nezadovoljstvo in upada narodno zdravje, a kar je najvažnejše: narod je izgubil zaupanje in vero v vlado in v končni uspeh socializacije. Pojavlja se občina apatija, a deloma tudi že revolt.

4.- Pri kmetih vlada veliko nezadovoljstvo vsled preternih obveznih odkupov živil po ništavno nizkih cenah in vseobče zastrašenost naroda vsled preganjanja, zaporov in prisilnega dela vsled pristranskih in samovoljnih ocvab in obtožb ter vstrahovanja vsemočnih partijskih članov, milice in UDBe. Po nedolžnem se obsvojajo kmetje na prisilno delo in od tega niso izuzeti niti člani ljudskih odborov, ako odkrito in uporno branijo interese ljudstva, ki jih je izvolilo. Forsirajo se in proteljivajo na račun privatnih kmečkih posestev takimimenoovane obdelovalne zadruge in stvari ruski kolhozi. Čeprav je po zakonu vstop v take zadruge na prostovoljni bazi, se na to vendar kmeta prisiljava na najbrutalnejši način s prisilnim delom, preteranimi davki in prisilnimi odkupi hrane, tako da kmetu večkrat ne ostane niti za seme in skromno prehrano njegove družine. Če se kmet upira ali brani, ga zapro organi UDBE ali pa mu svetujejo, naj se vpiše v obdelovalno zadrugo, pa bo zadovoljen. Pri teh protizakonskih in nečloveških postopkih se sploh ne misli na to, da je v toku oslobodilne vojne ravno naš kmet nosil glavno breme, ker on je dalj partizanom hrano, obleko in zaveze v svojih domovih, a vse sinove dajal v narodno-oslobodilno vojsko, katere je v svojih formacijah imela 85 % kmečkega elementa. V onih težkih časih se je kmetu obetalo vse: svobodne volitve, svobodna ureditev države po želji samega ljudstva, blagostanje itd.

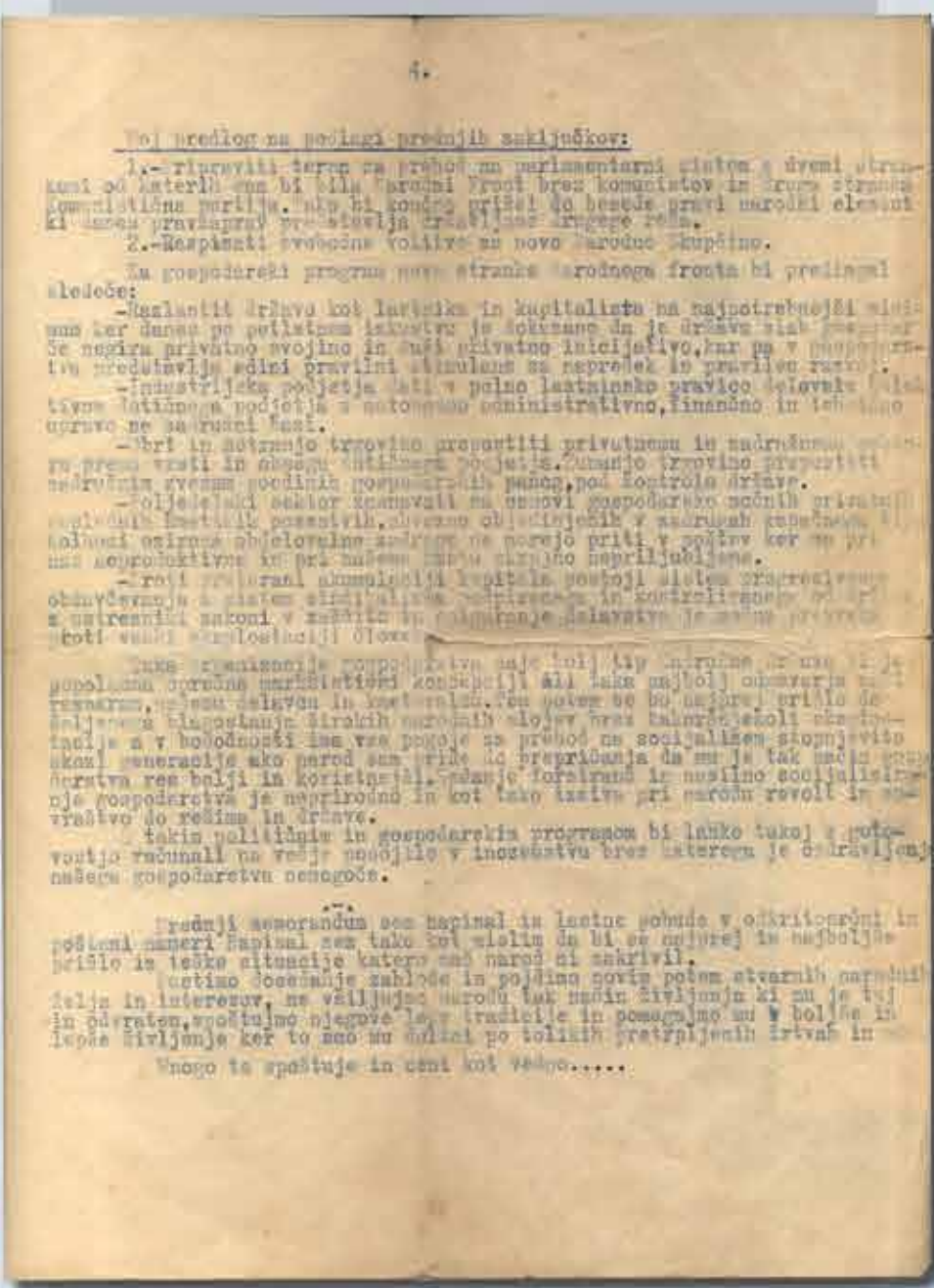
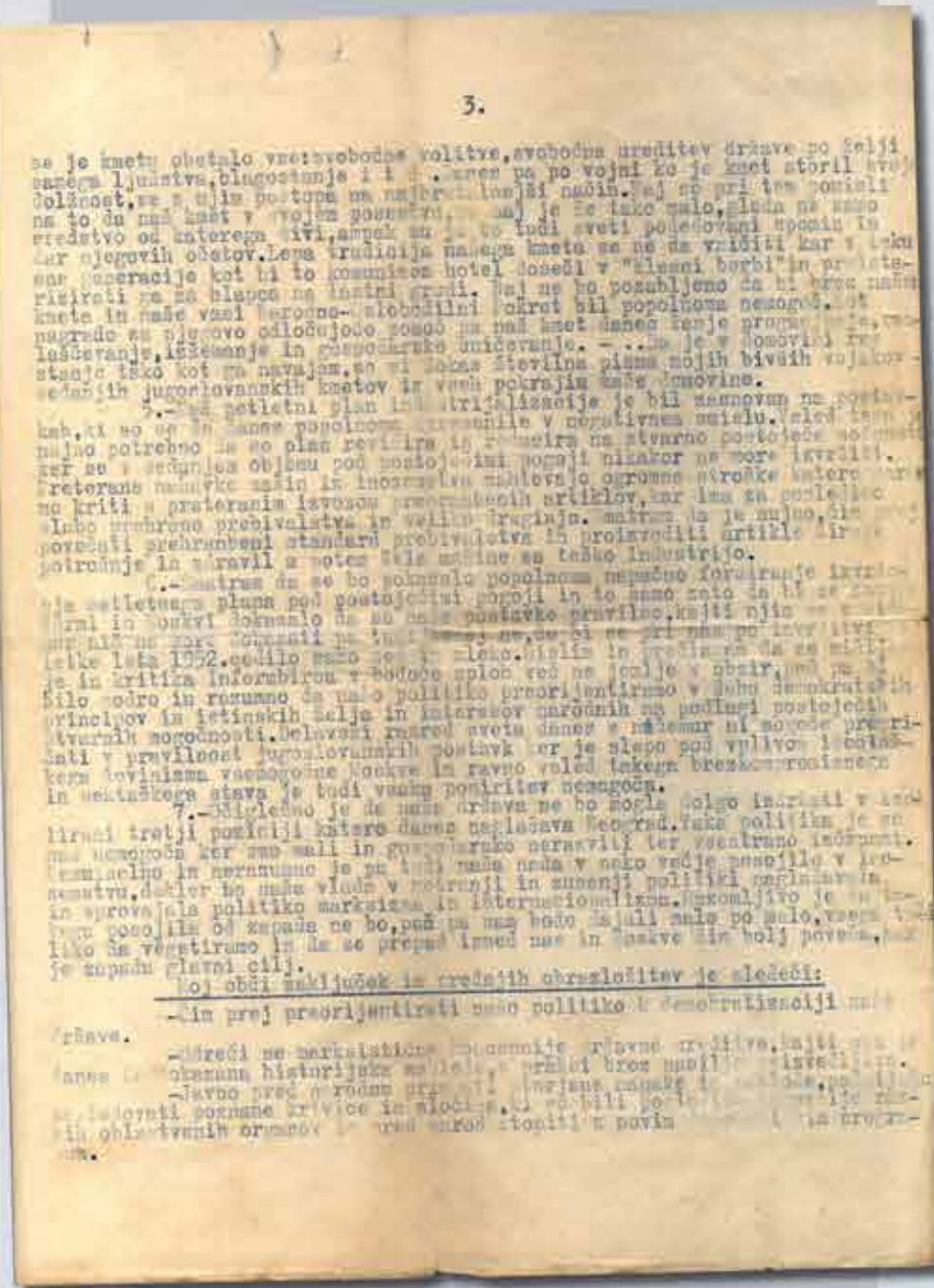
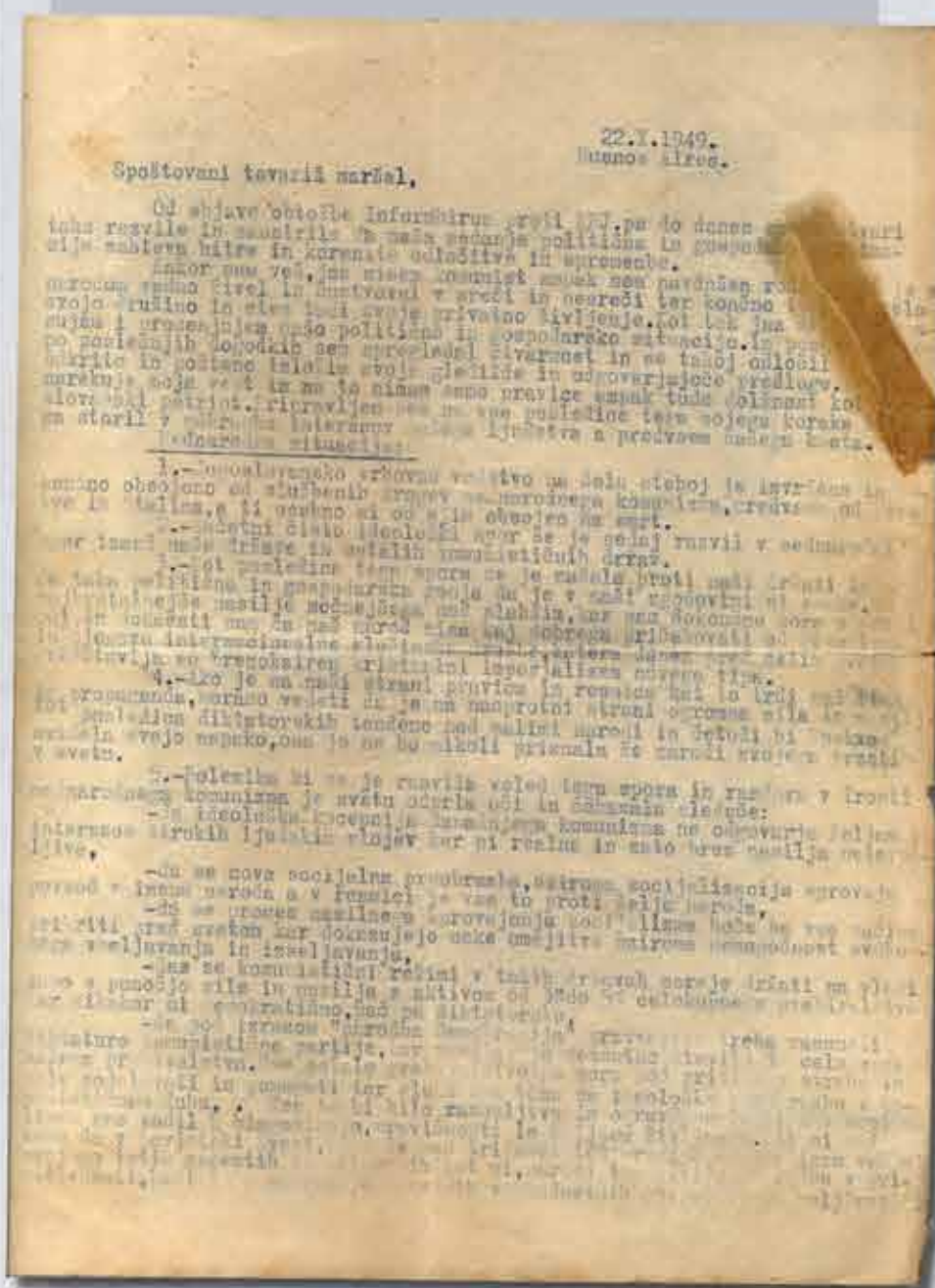
-3-

Danes pa po vojni, ko je kmet storil svojo dolžnost, se z njim postopa na najbrutalnejši način. Naj se pri tem pomisli na dar naš kmet v svojem posestvu, pa naj je še tako malo, gleda ne samo sredstvo, od katerega živi, ampak mu je to tudi svetel dedovinski spomin in dar njegovih očetov. Lepa tradicija našega kmeta se ne da uničiti kar v teku ene generacije, kot bi to komunisti hoteli doseči v »klasni borbi« in proletariizirati ga za hlapca na lastni grudi. Naj ne bo pozabljeno, da bi brez našega kmeta in naše vasi Narodno - oslobodilni Pokret bil popolnoma nemogoč. Kot nagrado za njegovo odločujočo pomoč pa naš kmet danes žanje preganjanje, razlaševanje, izžemanje in gospodarsko uničevanje. Da je v domovini res tako stanje, kot ga navajam, so mi dokaz številna pisma mojih bivših vojakov - sedanjih jugoslovanskih kmetov iz vseh pokrajin naše domovine.

5.- Naš petletni plan industrializacije je bil zasnovan na postav kah, ki so se do danes popolnoma spremenile v negativnem smislu. Vsled tega je nujno potrebno, da se plan rvidira in reducira na stvarno postoječe možnosti, ker se v sedanjem obsevu pod postoječimi pogoji nikakor ne more izvršiti. Preterane nabavke mašin iz inozemstva zahtevajo ogromne stroške, katere moramo kriti s preternim izvozom prehrabmenih artiklov, kar ima za posledico slabo prehrano prebivalstva in veliko draginjo. Smatram, da je nujno čimprej povečati prehrabmeni standard prebivalstva in proizvoditi artikle široke potrošnje in zdravil, a potem šele mašine za težko industrijo.

Veljeplanik F. Pirc na veleposlaništvu v Buenos Airesu.

... se je v tem smislu pri nas pod pritiskom okolnosti marsikaj že spremenilo in boljše, čeprav bi boljše bilo, a je to bila posledica prepričanja merodavnih a ne teške okolnosti. Šele kadar sebo naša notranja politika spremenila tako radikalno kot se je morala spremeniti naša zunanja politika, šele tedaj bo naš narod in svetska javnost prepričana v odkritosrčnost zdravih narodnih, istinski narodnih namer našega rokovediteljstva. Sedaj dovolj.

Želim da moje pismo najde tebe in tvojo cenjeno družinico v najboljšem zdravju. Bodite vsi pristrčno pozdravljeni

France

Ex ponto:

6.- Smatram, da se bo pokazalo popolnoma napačno forsiranje izvrševanja petletnega plana pod postoječimi pogoji, in to samo zato, da bi se Kominformu in Moskvi dokazalo, da so naše postavke pravilne, kajti njim se z ničemer ne more dokazati, pa tudi tedaj ne, če bi se pri nas po izvršitvi petletke leta 1952 cedilo samo med in mleko. Mislim in predlagam, da se mišljenje in kritika Informbiroa v bodoče sploh več ne jemlje v obzir, pač pa bi bilo modro in razumno, da našo politiko preorientiramo v duhu demokratskih principov in istinskih želja in interesov narodnih na podlagi obstoječih stvarnih mogočnosti. Delavski razred sveta danes z ničemer ni mogoče prepričati v pravilnost jugoslovanskih postavk, ker je sle po pod vplivom ideološkega šovinizma vsemogočne Moskve in ravno vsled tega brezkompromisnega in sektaškega stava je tudi vsaka pomiritev nemogoča.

7.- Očigledno je, da naša država ne bo mogla dolgo izdržati v izolirani tretji poziciji, katero danes naglašava Beograd. Taka politika je za nas nemogoča, ker smo mali in gospodarsko nerazviti ter vsestransko izčrpani. Nesmiselna in nerazumna je pa tudi naša nada v neko večje posojilo v inozemstvu, dokler bo naša vlada v notranji in zunanji politiki naglašavala in sprovajala politiko marksizma in internacionalizma. Razumljivo je, da takega posojila od zapada ne bo, pač pa nam bodo dajali malo po malo vsega toliko, da vegetiramo in da se prepad izmed nas in Moskve čim bolj poveča, kar je zapadu glavni cilj.

Moj obči zaključek iz prednjih obrazložitev je sledeči:

- Čimprej preorientirati politiko k demokratizaciji naše države.
- Odrči se marksistične koncepcije državne ureditve, kajti ona je danes že dokazana historijska zabloda, v praksi brez nasilja neizvedljiva.
- Javno pred narodom priznati storjene napake in zablode, sodnijsko zasledovati poznane krivice in zločine, ki so bili posledica samovolje raznih oblastvenih organov, in pred narod stopiti z novim demokratskim programom.

-4-

Moj predlog na podlagi prednjih zaključkov:

- 1.- Pripraviti teren za prehod na parlamentarni sistem z dvema strankama, od katerih ena bi bila Narodni front brez komunistov in druga stranka Komunistična partija. Tako bi končno prišel do besede pravi narodni element, ki danes pravzaprav predstavlja državljane drugega reda.
- 2.- Razpisati svobodne volitve za novo Narodno Skupščino.

Za gospodarski program nove stranke Narodnega fronta bi predlagal sledeče:

- Razlastiti državo kot lastnika in kapitalista na najpotrebnejši minimum, ker danes po petletnem iskustvu je dokazano, da je država slab gospodar, če negira privatno svojino in duši privatno iniciativo, kar pa v gospodarstvu predstavlja edini pravilni stimulans za napredek in pravičen razvoj.

- Industrijska podjetja dati v polno lastninsko pravico delovnim kolektivom dotičnega podjetja z avtonomno, administrativno, finančno in tehnično upravo na združni bazi.
- Obrt in notranjo trgovino prepustiti privatnemu in združenemu sektorju prema vrsti in obsegu dotičnega podjetja. Zunanjo trgovino prepustiti združnim zvezam poedinih gospodarskih panog, pod kontrolo države.
- Poljedelski sektor zasnovati na osnovi gospodarsko močnih privatnih naslednih kmečkih posestvih, obvezno objedinjenih v zadrugah zapadnega tipa. Kolhozji oziroma obdelovalne zadruge ne morejo priti v poštev, ker so pri nas neproduktivne in pri našem kmetu skrajno neprijetljive.
- Proti preteveni akumulaciji kapitala postoji sistem progresivnega obdavčevanja, a sistem sindikalizma, podpiranega in kontroliranega od države z ustreznimi zakoni v zaščito in osiguranje delavstva, je močna prepreka proti vsaki eksploataciji človeka.

Taka organizacija gospodarstva daje bolj tip Zadržne države, ki je popolnoma oprečna marksistični koncepciji ali taka najbolj odgovarja našim razmeram, našemu delavcu in kmetovalcu. Tem potem se bo najprej prišlo do željenega blagostanja širokih narodnih slojev brez kakršnekoli eksploatacije, a v bodočnosti ima vse pogoje za prehod na socializem stopnjevito skozi generacije, ako narod sam pride do prepričanja, da mu je tak način gospodarstva res bolj in koristnejši. Sedanje forsiranje in nasilno socializiranje gospodarstva je neprirodno in kot tako izziva pri narodu revolt in sovraštvo do režima in države.

S takim političnim in gospodarskim programom bi lahko takoj z gotovostjo računali na večje posojilo v inozemstvu, brez katerega je ozdravljenje našega gospodarstva nemogoče.

Prednji memorandum sem napisal iz lastne pobude v odkritosrčni in pošteni nameri. Napisal sem, kot mislim, da bi se najprej in najboljše prišlo iz težke situacije, katere naš narod ni zakrivil.

Pustimo dosedanje zablode in pojdemo novim potom stvarnih narodnih želja in interesov, ne vsiljujmo narodu tak način življenja, ki mu je tuj in odvraten, spoštujmo njegove lepe tradicije in pomagajmo mu v boljše in lepše življenje, ker to smo mu dolžni po tolikih pretrpljenih žrtvah in mukah.

Mnogo te spoštuje in ceni kot vedno....

Takoj naslednji dan je bil Pirc odpoklican z mesta veleposlanika FLRJ v Argentini. Pisma takratna oblast ni nikoli dala v javnost in o vsebini so bili seznanjeni le redki.

Sodelavcem se je zahvalil in 3. decembra istega leta zapustil službeno mesto ambasadorja ter zabil za azil. Argentinska vlada mu je ponudila mesto svetovalca za letalstvo, a je to odklonil. Začel se je ukvarjati s prodajo avtomobilov.

Pismo (memorandum) je veleposlanik France Pirc napisal kot opomin Titu in tedanjim oblastnikom o vseh zablodah na političnem in gospodarskem področju ter o drugih vidikih razvoja družbe, v katere je zašla Jugoslavija takoj po vojni. Razmere so se še posebej zaostriale z resolucijo Informbiroja leta 1948.

Pirčev zapis nima oblike političnega teksta, kar je ocenil tudi njegov prijatelj Edvard Kocbek, pač pa gre za odkrit, kritičen, pošten in neposreden zapis. Opozorila iz pisma lahko opazimo v kasnejših reformah v razvoju jugoslovanske družbe, ostaja pa vprašanje, v kolikšni meri je k temu prispevalo tudi Pirčevo pismo.

Pirca je takratna oblast zaradi njegovih odkritih stališč smatrala za nevarnega, ga prezrla in namerno zamolčala. Po letu dni bivanja v izgnanstvu je France Pirc 16. decembra 1950 poslal pismo prijatelju Kocbeku, v katerem mu je podrobno pojasnil prave vzroke za odpoklic in odločitev, da ostane prostovoljno v izgnanstvu. Tega pisma Kocbek v svojih dnevnikih ne omenja, je pa najdeno v Kocbekovi zapuščini in ga hrani rokopisni oddelek NUK.

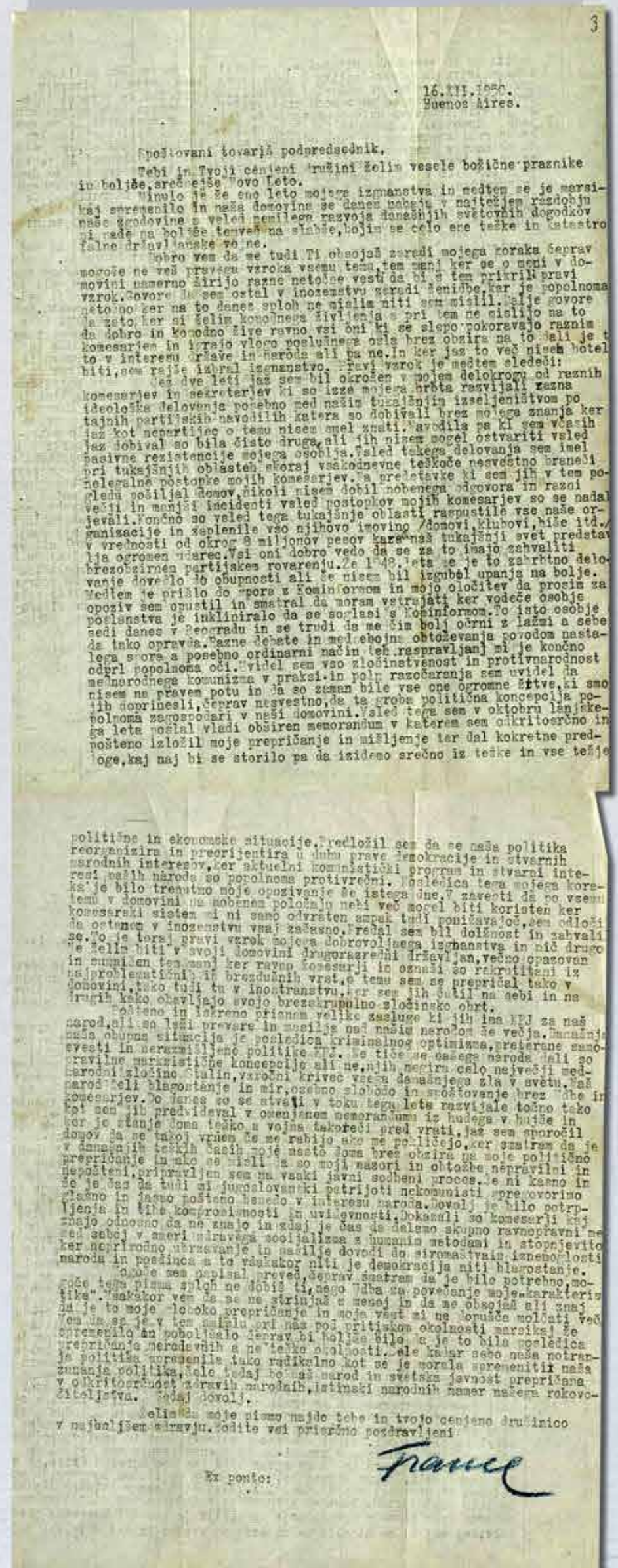
16. XII. 1950.

Buenos Aires.

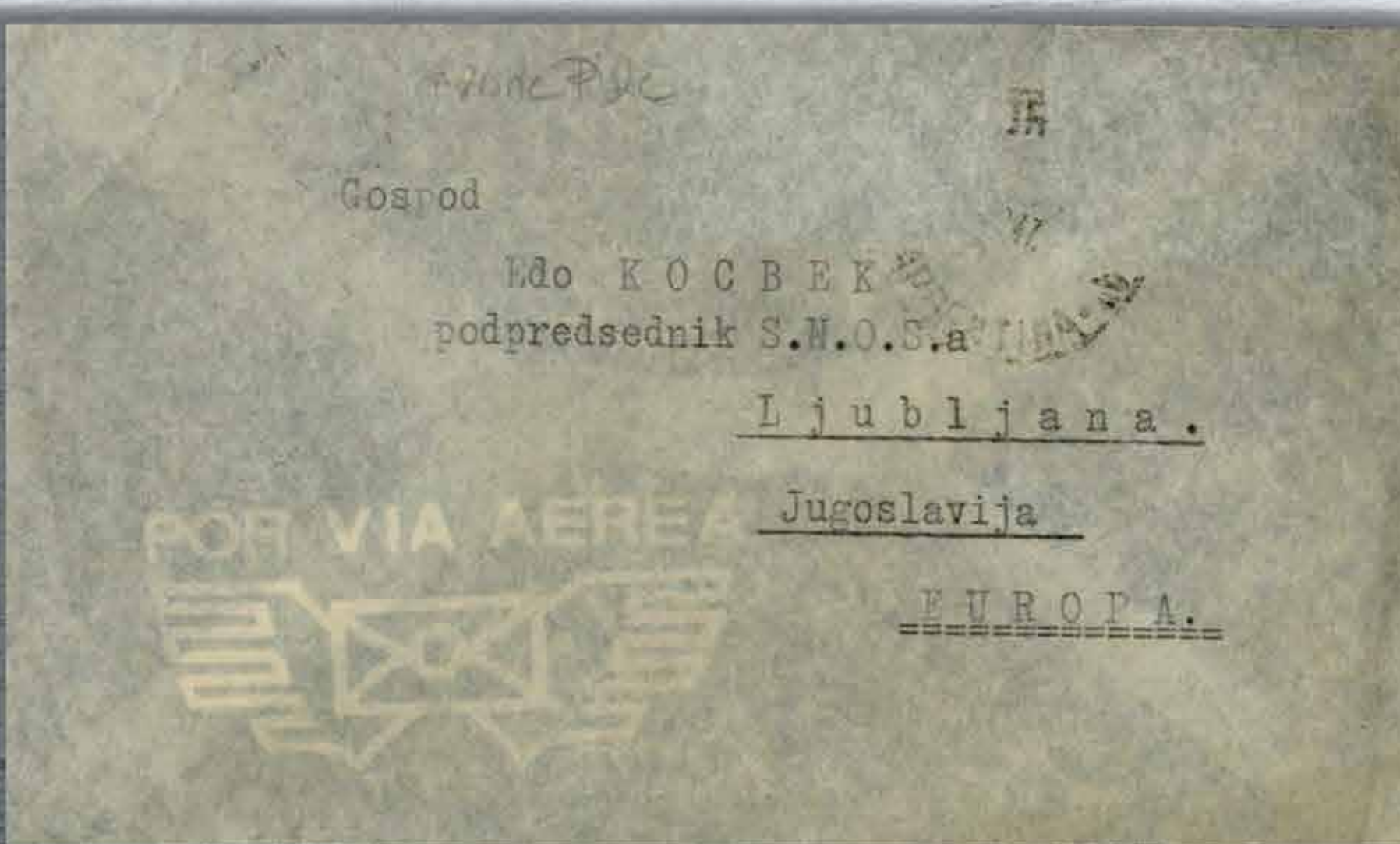
Do danes so se stvari v toku tega leta razvijale točno tako, kot sem jih predvideval v omenjenem memorandumu, iz hudega v hušje, in ker je stanje doma težko, a vojna takorečič pred vrati, jaz sem sporočil domov, da se takoj vrnem, če me rabijo, ako me pokličejo, ker smatram, da je v današnjih težkih časih moje mesto doma brez obzira ne moje politično prepričanje in ako se misli, da so moji nazori in obtožbe nepravilni in nepošteni, pripravljem sem na vsaki javni sodbeni proces. Še ni kasno in še je čas, da tudi mi jugoslovanski patrioti nekomunisti spregovorimo glasno in jasno pošteno besedo v interesu naroda. Dovolj je bilo potrpljenja in tihe kompromisnosti in uvidevnosti...

Veleposlanik F. Pirc na vrtu veleposlaništvu v Buenos Airesu.

Pismo iz izgnanstva prijatelju Kocbeku, 16. 12. 1950.

VRNITEV V DOMOVINO

V začetku leta 1951 se je France Pirc vrnil iz izgnanstva v Argentini.

Slišim, da se je vrnil Pirc iz Argentine in živi doma na Notranjskem.
(E. Kocbek, *Dnevnik* 1951, str. 152)

Edvard Kocbek, *Dnevnik*, 7. junij 1951:

France Pirc nas je obiskal. ... [Kocbeku] »Kaj boš storil, ljudje te vedno pogosteje imenujejo? Ne moremo več čakati. Začeti je treba. Razmere so dozorele, ljudje so skrajno pripravljani. Sklenil sem vse tvegati ali pa znova oditi v tujino.« ... Začel je govoriti kakor ljudje, ki so popolnoma vse dali na kocko ... Tem bolj me je začelo tesniti, ko mi je pametno in prepričljivo govoril o Argentini, o Peronu, ki ga nanj veže prijateljstvo, o drugih znancih, ki se je navezal nanje, o prekupčevalskem delu, ki ga /je/ vršil potem, ko ga je Tito odstavil ... Stilinovič ga je namreč vabil, naj pride domov, čeprav je Tito pred dvema letoma silovito vzrožil, ko mu je Pirc poslal neke vrste memorandum, ki je v njem povedal vso resnico... [Tito] »Privedite ga ali živega ali mrtvega!« ... Šele nato je [Pirc] izvlekel tisti svoj memorandum ter mi ga prebral. Takrat sem se znova preplašil. Vznemiril me je način njegove sestave. Ne samo to, da ni bil sestavljen politično ... Rekel sem, da po mojem mnenju danes ni mogoče režima napasti na vsej črti in ga skušati podreti, ker tega položaj nikakor ne dovoljuje, temveč skušamo doseči najnujnejše korekture na tistih točkah, kjer je to mogoče ...
»A tako ti misliš?« se je čudil, »potem bi se morala precej pogovoriti.« »Morala bi se,« sem odgovoril ... Čimbolj sem ga poslušal, tem bolj mi ga je bilo žal. Začutil sem, da bo storil neumnost in da bo zavoljo nje propadel. Tak dragocen človek, koliko bi dal od sebe na pravem mestu, me je grabila posebne vrste žalost ... Danes je treba imeti glavo na pravem kraju in čutiti neskajljeno ljubezen do domovine. Imam pa ga tako rad, da bi ga imel za brata ...

(E. Kocbek, *Dnevnik* 1951, str. 183, 184)

E. Kocbek, *Dnevnik*, 17. september 1951

Popoldne nas je po dolgem času obiskal Franjo Pirc. [Kocbeku] »... Sam sem ostal, zato moram ravnati bolje in več od vseh drugih. Ali bom propadel ali pa zmagal. Želim, da bi zmagal, zmagal v službi ljudstva, ki danes trpi pod najstrašnejšo politično demonijo. Ven iz tega satanizma, v vladavino človečnosti ...«
(E. Kocbek, *Dnevnik* 1951, stran 271, 272)

Kocbek v svojem *Dnevniku* za 16. november 1951 opisuje čas, ko si je Pirc urejal položaj, saj po vrnitvi ni imel dela in je imel neurejen eksistenčni položaj. Pri Kocbeku se je oglasil dvakrat, prvič v času, ko se je odpravil v Beograd, kjer sta ga sprejela notranji minister Aleksander Ranković in predsednik Tito, ter drugič, ko se je iz Beograda vrnil. Ponujene službe v vojski ni hotel sprejeti, saj je menil, da dokler v vojski obstaja »komisarski« sistem, tam nima kaj iskati. Pa tudi, da ni diplomat.

Na koncu razgovora s Titom mu je ta dejal: »Krivo gledaš i to nisi trebao napisati.« Na vprašanje Pirca, ali se lahko od časa do časa oglasi pri njem, je Tito dejal: »Se razume.« (E. Kocbek, *Dnevnik* 1951, stran 325-327)

Ni znano, ali sta se po tem srečanju še kdaj sešla.

V štirinajstih dneh po razgovoru so Pircu dodelili najvišjo vojaško pokojnino in stanovanje v Beogradu. Kocbek je zapisal, da se je iz Beograda novembra 1951 vrnil zadovoljen, z rešenim eksistenčnim problemom.

V naslednjih letih se je France Pirc gibal med Beogradom in Sodražico; o tem, kaj točno je počel, ni ohranjenih podatkov. Junija 1954 je bil zaradi nenadne bolezni prepeljan v vojaško bolnišnico v Ljubljano, kjer je 22. junija tudi umrl, star komaj 55 let. Kaj je bil dejanski vzrok smrti, ni znano. Nenadna smrt je bila najmanj nenavadna, zato je še danes ugibanj veliko.

GENERAL PIRC JE POKOPAN NA DOMAČEM POKOPALIŠČU V SODRAŽICI.

Na nagrobniku piše »sin France general aviacije«.

¹ Marjan Stilinovič (1904-1959), politik in diplomat, veleposlanik v Argentini za Pircem. (Opomba v *Dnevniku*, 1951)

Pogreb F. Pirca v Sodražici. Če pokojnik ni bil iz Sodražice, so po običajih tistega časa krsto s posmrtnimi ostanki iz domače hiše pripeljali s konjsko vprego do trga v Sodražici. Do tu je iz cerkve nasproti prišel domači župnik. Vojska je iz Ljubljane poslala na pogreb častno četo, vendar je mama odklonila njihovo sodelovanje z besedami: »Do sedaj je bil moj sin vaš, sedaj je pa moj.« Poveljujoči je častno četo brez besed pospremil nazaj v vojašnico. Pogrebni sprevod je nato s trga krenil na sodraško pokopališče.

Fotografija F. Pirca na vrtu pred rojstno hišo v Žimaricah. Fotografija je nastala po njegovi vrnitvi iz Argentine. Natančen datum nastanka ni znan.

V pogovoru z bratom Antonom. Čas nastanka fotografije ni znan. Verjetno je nastala na domačem vrtu v Žimaricah, saj se je po vrnitvi iz Argentine pogosto vračal domov, v rodne Žimarice.

V zapuščini F. Pirca se je našla ladijska karta za pot iz Geneve v Italijo do Montevidea, glavnega mesta Urugvaja. Potniška ladja Augustus naj bi odšla na pot v Južno Ameriko 30. junija 1953. Ali je na pot dejansko odšel, ni znano; ta pot ostaja uganka.

Nagrobnik družine Pirc iz Žimaric na pokopališču v Sodražici.

LETALA, S KATERIMI JE LETEL GENERAL FRANCE PIRC

HANRIOT H.320

Vojaško šolsko letalo, izdelano v Franciji v 20. letih prejšnjega stoletja. Standardno osnovno šolsko letalo Letalstva vojske Kraljevine Jugoslavije (Vazduhoplovstva vojske Kraljevine Jugoslavije, VV KJ) v letih 1927–1933. Podjetje Hanriot je VV KJ prodalo 45 teh letal. V letalski tovarni Zmaj so jih leta 1928 po licenci izdelali še 25. Od leta 1933, ko so jih izločili iz vojaškega letalstva, do 1941 jih je bilo 24 registriranih v različnih aeroklubih.

BREGUET XIV

Francoski dvokrilni bombnik in izvidniško letalo iz prve svetovne vojne. Breguet XIV je bil med prvimi množično proizvedenimi letali, pri katerih so za strukturo namesto lesa ali jekla uporabljali velike količine aluminija. To je omogočilo, da je bilo letalo lažje in močnejše, zaradi česar je bilo hitro in okretno ter je lahko prehitelo nekatere sodobne lovce. Bilo je osnovno izvidniško letalo VV KJ do leta 1924, nato uporabljeno tudi kot bombnik. Do leta 1932 jih je bilo v VV KJ 65. Nekaj so jih po licenci izdelali tudi v letalski tovarni Rogožarski. Leta 1922 so eno letalo, ki je imelo motor Maybach, predelali celo v transportno letalo.

BREGUET XIX A2

To je bil »seskviplan« (dvokrilec, pri katerem je spodnje krilo precej manjše), bombnik in izvidniško letalo, ki se je uporabljalo tudi za polete na dolge razdalje in ga je zasnovalo francosko podjetje Breguet, proizvajalo pa ga je od leta 1924. Breguet XIX je bil zasnovan kot naslednik zelo uspešnega bombnika Breguet XIV iz prve svetovne vojne. Sprva naj bi ga poganjal motor Bugatti U-16 s 340 kW (450 KM), ki bi poganjal štirikraki propeler, prototip pa je bil s tem motorjem prikazan na 7. pariškem letalskem sejmu novembra 1921. Revidirana zasnova je poletela marca 1922 z enim vrstnim motorjem Renault 12Kb s 340 kW (450 KM). Bilo je tudi najštevilnejše letalo VV KJ. 125 so jih uvozili iz Francije, 119 pa izdelali po licenci v Fabriki aviona Kraljevo (FAK). V uporabi so bili od leta 1926 do 1940, izredno so bili v pomoč v izvidniških in bombniških enotah VV KJ v 30. letih prejšnjega stoletja. Po letu 1929 so jim zamenjali motorje Breguet-Lorraine z močjo 450 KS z motorji Breguet-Hispano z močjo 500 KS.

BREGUET XIX B2

Izdelani so bili po licenci v Jugoslaviji. Imeli so motor Hispano z močjo 500 KS. Breguet XIX B2 je bilo osnovno bombniško letalo VV KJ do leta 1931, ko so jih postopoma zamenjali z Breguet XIX z motorjem Jupiter. V uporabi je bilo do leta 1941.

SVETI ĐORĐE (SVETI JURIJ)

Jugoslovansko enomotorno, enosedno, lahko enokrillno, visokokrillno športno letalo, ki je med obema vojnama služilo za promocijo letalstva in podjetja Vlajković in sinovi. Bilo je prvo registrirano civilno letalo z ozemlja Jugoslavije. Imelo je oznako X-SABC. Letalo je bilo zelo majhnih dimenzij in je bilo izdelano v delavnicah podjetja v Beogradu na Dorčolu sredi aprila 1927. V petek, 13. maja istega leta, je bilo letalo dokončano, naslednji dan, 14. maja 1927, pa je letalo Sveti Jurij opravilo prvi poskusni polet.

ARADO AR-96

Enomotorno, nizkokrillno letalo v celoti kovinske konstrukcije, ki ga je zasnoval in proizvedel nemški proizvajalec letal Arado Flugzeugwerke. To je bil standardni nemški vojaški šolski letalnik v drugi svetovni vojni. Ar-96 je bil zasnovan sredi leta 1930 na zahtevo nemškega ministrstva za letalstvo za sodoben trenažer. Konec leta 1936 je bil dokončan prvi prototip. Sledilo je še pet prototipov z različnimi izboljšavami, kot je uporaba močnejšega motorja, propelerja s spremenljivim korakom in avtomatiziranih lamel. Prva serija letal Ar-96A je bila dostavljena konec leta 1939.

FIESELER FI-156 STORCH

»Štorklja« je bilo lahko enomotorno letalo, ki ga je razvil Fieseler pred drugo svetovno vojno. Letalo se je uporabljalo za opazovanje (izvidništvo) in lahki transport. Za vzlet in pristanek je potrebovalo vsega nekaj deset metrov steze. Lahko je pristajalo na slabo pripravljenih in nagnjenih stezah. Bilo je osnovno izvidniško letalo in letalo za zveze VV KJ. V letih 1939–1941 jih je bilo v VV KJ 22.

BÜCKER BÜ-131 D-2 JUNGSMANN

Prvo letalo, ki so ga izdelali v Bücker Flugzeugbau. Prvi polet enomotornega dvokrilca je bil izveden 27. aprila 1934. Oblikovalec je bil Šved Anders J. Andersson. Uporabljali so ga v letalskih šolah in v novoustanovljenih letalskih silah, kjer je postalo eno od standardnih šolskih letal. V Nemčiji jih je bilo izdelanih 3.000, skupno pa je bilo izdelanih okoli 5.000 letal (vključno z licenčnimi modeli). To je bilo najštevilnejše in najsodobnejše šolsko letalo VV KJ. 50 so jih uvozili v letih 1939–1941. V letih 1940–1941 so jih v Utvi po licenci izdelali še 98. Približno 30 so jih uporabili tudi v bojnih enotah kot pomožna letala za različne naloge. Kar nekaj jungmannov VV KJ je »preživelo« vojno in so jih nato še vrsto let uporabljali po aeroklubih za akrobatsko letenje.

Letala Messerschmitt Bf-108.

MESSERSCHMITT BF-108

Moderno nizkokrilno letalo za šolanje, predvsem za letalo Messerschmitt Bf-109. Pozneje so ga uporabljali tudi kot letalo za zveze. V VVKJ so jih imeli 12. V uporabi so bili med leti 1939-1941. Pri izbiri tega letala za VVKJ je odločilno sodeloval France Pirc.

MESSERSCHMITT BF-109 E-3

Nemško lovsko letalo, v aktivni uporabi med drugo svetovno vojno v različnih verzijah. Zasnoval ga je Willy Messerschmitt v zgodnjih 30. letih 20. stoletja. Bilo je eno prvih modernih lovskih letal, povsem kovinske samonosne konstrukcije, imelo je zaprto pilotsko kabino in uvlačljivo podvozje. BF-109 je bilo nemško standardno vojaško lovsko letalo med drugo svetovno vojno. Od leta 1942 ga je vse bolj zamenjeval Focke-Wulf FW-190. Med celotno vojno so nemški piloti z BF-109 dosegli več zmag kot s katerim koli drugim letalom. Poleg klasične lovske vloge je BF-109 opravljalo še naloge jurišnika, spremljevalnega lovca, lovca prestreznika in izvidniškega letala. BF-109 je lovsko letalo, ki so ga v vsej zgodovini letalstva izdelali v največjem številu. Skupaj je bilo namreč izdelanih več kot 31.000 primerkov raznih različic. To je bilo eno najboljših lovskih letal takratnega obdobja, ne samo v VVKJ. BF-109 E-3 je bilo namreč moderno nizkokrilno lovsko letalo. V letih 1939-1940 so jih v VVKJ dobili 73. V aprilski vojni leta 1941 so se piloti messerschmittov VVKJ izkazali v obrambi Beograda.

HAWKER HURRICANE MK I

Angleško enosedežno lovsko letalo iz 30. in 40. let 20. stoletja, ki ga je zasnovalo in večinoma izdelalo podjetje Hawker Aircraft Ltd. za služnje Kraljevim letalskim silam (RAF). V javni zavesti ga je zasenčil Supermarine Spitfire med bitko za Britanijo leta 1940, vendar je Hurricane povzročil 60 % izgub, ki jih je utrpelo nemško vojno letalstvo v kampanji, in se je boril na vseh večjih območjih

druge svetovne vojne. Do konca proizvodnje julija 1944 je bilo v Veliki Britaniji in Kanadi dokončanih 14.487. To je bilo moderno lovsko letalo VVKJ. Od Angležev so jih dobili 24, še 24 pa so jih po licenci izdelali v letalski tovarni Zmaj. V letalski tovarni Rogožarski je vojno aprila 1941 dočakalo še 24 neizdelanih hurricanov. V letalstvu VVKJ so bili od leta 1938 do 1941.

AVIA FL.3

Italijansko dvosedežno kabinsko enokrilno letalo (pozneje znano tudi kot Lombardi FL.3), ki ga je zasnovalo in izdelalo podjetje Azionaria Vercellese Industrie Aeronautiche (AVIA) in ga je kasneje leta 1947 prevzel Lombardi.

FL.3 je bilo preprosto konzolno enokrilno letalo z nizkim krilom in fiksnim podvozjem, ki ga je poganjal motor Continental C-85 s 85 KM (63 kW). Imel je prostor za pilota in potnika, ki sta sedela drug ob drugem, in je lahko imel odprto ali zaprto pilotsko kabino. Prvo letalo je poletelo leta 1939 in začela se je proizvodnja, ki pa se je začela druga svetovna vojna. Po vojni se je proizvodnja nadaljevala in leta 1947 je podjetje prevzel Lombardi. Do ustavitve proizvodnje leta 1948 sta podjetji AVIA in Lombardi izdelali več kot 700 letal.

PERCIVAL PROCTOR MK III

Angleško šolsko in komunikacijsko letalo iz druge svetovne vojne. Proctor je enomotorno nizkokrilno, enokrilno letalo s tremi ali štirimi sedeži, odvisno od modela. Proctor je bil sprva uporabljen kot trisedežno komunikacijsko letalo (Proctor I). Sledila sta trisedežna radijska trenažerja Proctor II in Proctor III.

Ob koncu vojne je bilo veliko zgodnjih znamk Proctorjev prodanih na civilnem trgu in so jih uporabljali v Avstraliji, na Novi Zelandiji in v Evropi. Mk IV je še naprej služil RAF, dokler ni bil zadnji umaknjen leta 1955.

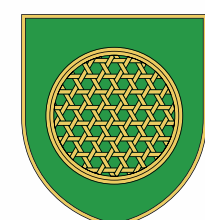
BÜCKER BÜ-181 BESTMANN

Dvosedežno enomotorno akrobatsko enokrilno šolsko letalo, ki ga je zasnovalo in izdelalo nemško letalsko podjetje Bücker Flugzeugbau. V času druge svetovne vojne ga je v veliki meri uporabljalo nemško vojno letalstvo. Bü-181 je dobil ime Bestmann po nemškem pomorskem izrazu, ki označuje člana krovne posadke na obalnih ali ribiških plovilih. Februarja 1939 je prvi prototip izvedel svoj prvi let. Po zaključku testiranja letenja in uradni oceni s strani nemškega ministrstva za letalstvo je bil Bü-181 izbran za standardno šolsko letalo nemškega vojnega letalstva.

Serijska proizvodnja Bü-181 se je začela leta 1940. Izdelanih je bilo več različnih proizvodnih modelov, vključno z Bü-181B in Bü-181C, čeprav so bile med tem časom le majhne razlike.

Po koncu vojne je osem letal tega tipa služilo tudi v jugoslovanskem vojaškem letalstvu. Uporabljali so jih v glavnem za vzdrževanje zvez in prevoz visokih oficirjev Generalštaba. V uporabi so bili do leta 1953.

Letalo Bücker Bü-181 Bestmann.

OBČINA
SODRAŽICA

ČLOVEK, KI JE OPOZORIL TITA

FRANCE FRANJO PIRC
(1899 – 1954)

OBČINA SODRAŽICA
Zanjo mag. Blaž Milavec, župan

Avtor razstave: Janez Mihelič prof.
Sodelavci: Franc Pirc – Frenk, Marko in
Igor Trebec, Petra Marn,
Občina Sodražica
Strokovna sodelavka: Marina Gradišnik,
Muzej Ribnica

Grafično oblikovanje razstave:
Ylenia Zobec Mihelič
Jezikovni pregled: Nina Pirc Vovčko
Prevodi iz angleščine: Nina Pirc Vovčko
in drugi
Prevodi iz cirilice: Igor Trebec

Posebna zahvala za pomoč tudi Marku
Ličini in Marku Malcu.

Fotografije in dokumentarno gradivo
so iz arhivov sorodnikov Pirc, Marka
Malca, Janeza Miheliča in Wikipedije
proste enciklopedije.

Opisi letal: Wikipedija prosta enciklopedija
in Marko Malec, ko gre za letala Letalstva
vojske Kraljevine Jugoslavije
(Vazduhoplovstva vojske Kraljevine
Jugoslavije, VVKJ).
Izbor letal s katerimi je letel F. Pirc:
Marko Malec

Tisk panojev: Košček d.o.o.

VIRI IN LITERATURA:

Edvard Kocbek, *Listina – dneviški zapiski od 3. maja do 2. decembra 1943*, Slovenska matica 1982; Edvard Kocbek, *Partizanski dnevnik II*, Založba Sanje d.o.o. 2022; Edvard Kocbek, *Dnevnik 1945*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991; Edvard Kocbek, *Dnevnik 1946/1, 2*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991; Edvard Kocbek, *Dnevnik 1947, CZ* Ljubljana 1993; Edvard Kocbek, *Dnevnik 1948, CZ* Ljubljana 1995; Edvard Kocbek, *Dnevnik 1949, CZ* Ljubljana 1999; Edvard Kocbek, *Dnevnik 1951, CZ* Ljubljana 2011; Edvard Kocbek, *Dnevnik 1952, CZ* Ljubljana 2003; Pisma F. Pirca E. Kocbeku iz Argentine. Original hrani Arhiv NUK v Ljubljani; Rafael Perhauc, *Letalci prekomorci*, Knjižnica NOV in POS 25-VI Nova Gorica 1968; J.B.Tito, *Zbrana dela*, Založba Borec, 20. knjiga Ljubljana 1986; *Sodražskih 800*, Monografija ob 800 obletnici prve omembe Sodražice, Občina Sodražica, julij 2020.

SPLETNI VIRI:

https://en.wikipedia.org/wiki/No._351_Squadron_RAF
https://en.wikipedia.org/wiki/No._352_Squadron_RAF

ČASOPISI:

Let, Nabavka lovca ME-109E, Časopis za istoriju vazduhoplovstva št. 1, 1989, Beograd, Muzej jugoslovenskog vazduhoplovstva; Mile Pavlin, Slovenski vazduhoplovstva; Ob začetkih našega vojnega letalstva, Naša obramba 1985 št. 11; Polkovnik letalstva Franc Sever – Franta, Letalski general France Pirc, Vojnozgodovinski zbornik št. 30/2007; Suhorobar, Glasilo občine Sodražica, 118/XXI, maj – junij 2019, 119/XXI, julij – avgust 2019, 120/XXI, september – oktober 2019, 123/XXII, marec – april 2020.

Sodražica, november 2024

